

ΑΝΑΔΥΣΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ.
ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΙΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ

Δάφνη Λαδά¹
Μαριάννα Λόη²
Αλίκη Γκίκα³

1. Αρχιτέκτων Ε.Μ.Π., Μεταπτυχιακή φοιτήτρια προγράμματος "Σχεδιασμός – Χώρος - Πολιτισμός", Ε.Μ.Π, daphne.lada@gmail.com
2. Αρχιτέκτων Ε.Μ.Π, Μεταπτυχιακή ερευνήτρια "Ιστορίας και Θεωρίας της Αρχιτεκτονικής", University of Bath, UK, loimarch@gmail.com
3. Φοιτήτρια Αρχιτεκτονικής Ε.Μ.Π., aliki_10@hotmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι αυθόρμητες κινήσεις πολιτών που συσπειρώνονται άλλοτε γύρω από εντοπισμένα προβλήματα της Μητρόπολης και άλλοτε προκειμένου να διαχειριστούν ευρύτερα ζητήματα κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής φύσης που διατρέχουν την καθημερινή ζωή, έχουν τη δυνατότητα να επαναπροσδιορίζουν τις έννοιες του δημόσιου και του ιδιωτικού, παράγοντας ένα χώρο "πέρα από το δημόσιο και το ιδιωτικό", ένα χώρο "κοινό". Ο εντοπισμός κι η ανάδειξη τέτοιων ποιοτικών γνωρισμάτων του "κοινού" γίνεται εφικτός μέσα από την καταγραφή αλλά κυρίως την ανάδειξη των μεταλλάξεων των συλλογικών υποκειμένων που τα συγκροτούν, μέσα από την αλληλεπίδραση τους με τον δημόσιο χώρο. Στόχος είναι η ανάδειξη ενός νέου προτύπου συλλογικής ζωής και η ικανότητα αυτού να αποτελέσει κινητήριο μοχλό για την έξοδο από την οικονομική αλλά και κοινωνική κρίση.

Λέξεις κλειδιά: συλλογικότητες, δημόσιος χώρος, commons, χωρικοί μετασχηματισμοί

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διαρκής συρρίκνωση και η συνεχής υποβάθμιση της ποιότητας του δημόσιου χώρου, σε συνδυασμό με την αδυναμία της κεντρικής εξουσίας να διαχειριστεί και να επιλύσει αποτελεσματικά τα ολοένα αναδυόμενα προβλήματα, συνετέλεσαν στην ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση πολιτών, οι οποίοι συγκροτούμενοι σε ομάδες, διεκδικούν και δρουν με στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος. Η σύγχρονη μητρόπολη βιώνεται ως ά-τοπη, αφιλόξενη, απρόσωπη και αλλοτριωτική, αδυνατώντας τελικά να παράσχει την απαραίτητη για την ευημερία των κατοίκων ποιότητα ζωής. Έτσι η ίδια η πόλη καθίσταται πεδίο συνεχών διαπραγματεύσεων και συγκρούσεων, σε μία μάχη που δίνεται σχεδόν καθημερινά πλέον ανάμεσα στους κατοίκους και την τοπική αυτοδιοίκηση, και γίνεται αντικείμενο καταλύτης των συλλογικοτήτων που αναδύονται προκειμένου να διεκδικήσουν το 'δικαίωμα στην πόλη'. Μια πόλη, που όπως εξάλλου είχε γράψει κάποτε ο διάσημος αστικός κοινωνιολόγος Robert Park, είναι «η πιο συνεπής και συνολική, η πιο επιτυχημένη προσπάθεια του ανθρώπου να ανακατασκευάσει τον κόσμο στον οποίο ζει ώστε να συμφωνεί περισσότερο με τις επιθυμίες της καρδιάς του.

Αλλά, αν η πόλη είναι ο κόσμος που κατασκεύασε ο άνθρωπος, είναι και ο κόσμος στον οποίο είναι στο εξής καταδικασμένος να ζει. Έτσι, έμμεσα, και χωρίς καμία σαφή αίσθηση της φύσης της αποστολής του, φτιάχνοντας την πόλη ο άνθρωπος ξαναέφτιαξε τον εαυτό του»¹.

Η γενικότερη οικονομική δυσχέρεια, που αποτελεί πλέον μια παγιωμένη πραγματικότητα για την χώρα, είχε ως αποτέλεσμα μια ευρύτερη έκπτωση των κοινωνικών αξιών, που με την σειρά της ενέτεινε τη σχέση μεταξύ συλλογικοτήτων και δημόσιου χώρου - μια σχέση που αποκτά ιδιαίτερη σήμανση και ενδιαφέρον, καλώντας για μια περαιτέρω διερεύνηση των ιχνών του συλλογικού τρόπου έκφρασης, όπως αυτός πραγματώνεται στον ευρύτερο δημόσιο χώρο του λεκανοπεδίου της Αθήνας. Αυτό που επιδιώκεται λοιπόν μέσω της παρούσας εργασίας είναι να προσδιοριστούν τυχόν μεταβολές των αντικειμένων των συλλογικών διεκδικήσεων κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στη χώρα, καθώς και παράλληλοι μετασχηματισμοί του αστικού δημόσιου χώρου, όπως αυτοί απορρέουν μέσα από την παρατήρηση αυτού του φαινομένου.

Χρησιμοποιώντας στοιχεία συλλεγμένα σε διάφορες φάσεις του διαστήματος της κρίσης στην Ελλάδα, επιχειρείται μια συγκριτική ανάγνωση της εξέλιξης των συλλογικοτήτων και του τρόπου με τον οποίο διεκδικούν αλλά και διαχειρίζονται το δημόσιο χώρο. Αυτή η προσέγγιση στοχεύει τελικά στο να αναδείξει τις νέες αξίες που επαναπροσδιορίζονται μέσα από τον συλλογικό τρόπο διαχείρισης του δημόσιου χώρου, την έννοια του “common” (κοινού) αγαθού όπως αυτή αναδύεται, καθώς και τη δυναμική της έκφρασης ενός νέου τρόπου σκέψης και αντίληψης του υποκειμένου προς μια συλλογική διαχείριση, ικανού για εξίσου δυναμικούς μετασχηματισμούς του χώρου.

2. ΠΕΡΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΩΝ

Η ανάδυση μιας συλλογικότητας αφορά στη συγκρότηση μιας ομάδας ατόμων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται για ένα κοινό στόχο, έχοντας ως μέσο την ανταλλαγή υλικών και πνευματικών αγαθών και την αλληλοϋποστήριξη των μελών που την απαρτίζουν. Σύμφωνα με τον Robert Park ένας αριθμός ατόμων γίνεται ομάδα ή συλλογικότητα από τη στιγμή που υπάρχει μια αλληλοδιείσδυση του νου, μια συναίνεση γύρω από κοινές ιδέες και αντιλήψεις, μια κατασκευή ενός κοινού πνευματικού πεδίου, που από τη στιγμή που θα συγκροτηθεί αποκτά ανεξαρτησία και επηρεάζει τα επιμέρους άτομα. Εντούτοις τα υποκείμενα που συμμετέχουν διατηρούν τις προσωπικές τους απόψεις και πεποιθήσεις, οι οποίες όμως παραμερίζονται μπροστά στην ανάγκη συσπείρωσης σε μία ευρύτερη ομάδα. Πρόκειται λοιπόν για ένα σύνολο μοναδικοτήτων, υπό την έννοια ότι τα διαφορετικά κοινωνικά υποκείμενα διατηρούν την διαφορετικότητά τους, συνιστώντας το *πλήθος*, όπως το ορίζουν οι Negri και Hardt. Ένα πλήθος που ενώ “παραμένει πολλαπλό, δεν είναι κατακερματισμένο, άναρχο ή ασύντακτο” και είναι ικανό για από κοινού δράση αφού μεταστρέφει τον αρνητικό χαρακτήρα των διαφορών των μελών του, μετατρέποντας αυτές τις διαφορές σε ισχυρό συστατικό του στοιχείου². Είτε ως

¹ David Harvey, *The right to the city*, <http://kompreser.espiivblogs.net/2011/04/02/dikaioma-stin-poli-david-harvey/>

² Σχετικά με τα χαρακτηριστικά που συγκροτούν το πλήθος, ο Michael Hardt, αναφέρει επίσης τα εξής: “Το πλήθος δεν είναι ένα αυθόρμητο πολιτικό υποκείμενο, αλλά ένα σχέδιο πολιτικής οργάνωσης. Το πλήθος πρέπει λοιπόν να κατανοηθεί όχι σαν ένα είναι αλλά σαν ένα γίνεσθαι - ή μάλλον ένα είναι μη δεδομένο ή στατικό αλλά ως κάτι που σταθερά μετασχηματίζεται, εμπλουτίζεται, συγκροτείται σε μια διαδικασία γίνεσθαι. Όμως πρόκειται για ένα ιδιαίτερο

πλήθος, είτε ως συλλογικότητα, γίνεται λόγος για μια οργανική ζωντανή ενότητα, της οποίας οι βασικοί στόχοι και διεκδικήσεις τίθενται από κοινού από όλους τους συμμετέχοντες, οι οποίοι δρώντας αυτο-οργανωτικά, απουσία κεντρικού ελέγχου και ιεραρχικών δομών, διαμορφώνουν το περιεχόμενο δράσης και το πλαίσιο λειτουργίας.

3. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ Ο ΚΑΜΒΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗΣ ΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΩΝ

Το αντικείμενο της δράσης των συλλογικοτήτων μπορεί να εντοπιστεί μέσα στον ίδιο τον αστικό ιστό και αποτυπώνεται στην προβληματική της σύγχρονης μητρόπολης³. Ο χώρος εξάλλου δεν νοείται εν κενώ, αλλά “παράγει και παράγεται”, αφού η διαμόρφωση και η λειτουργία του αστικού χώρου καθορίζεται από την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων και αντανακλά τα αποτελέσματά τους⁴. Η πόλη στην εποχή της νεωτερικότητας διαμορφώνει τον κατεξοχήν καμβά αυτών των κοινωνικών αγώνων και συγχρόνως αποτελεί ένα από τα βασικά διακυβεύματα αυτών.

Η επίδραση του νεοφιλελευθερισμού πάνω στην πόλη συνοδεύεται από μια γενικευμένη αμφισβήτηση της έννοιας του δημόσιου χώρου, καθώς ο θρίαμβος του ωφελιμισμού και του ιδιωτικού συμφέροντος πάνω σε κάθε τι που έχει δημόσιο και αντιστοίχως κοινωνικό χαρακτήρα τείνει να τον απαξιώσει. Η πόλη τελικά δε βιώνεται ως δημόσιο αγαθό, αλλά ως εμπόρευμα. Σε αυτό το έδαφος αναπτύσσονται τα αστικά κοινωνικά κινήματα για την υπεράσπιση των δημόσιων χώρων που έχουν ως αφετηρία το τοπικό, και την διαφύλαξη πολύτιμων ανοικτών χώρων μικρής ή μεγάλης κλίμακας από την εμπορευματοποίηση ή την ιδιωτικοποίηση, εντασσόμενα παράλληλα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θεμελιωδών κοινωνικών διεκδικήσεων⁵. Λαμβάνοντας υπόψη την προβληματική

είδος γίνεσθαι, στο βαθμό που δεν υπάρχει δημιουργός πίσω από αυτή τη διαδικασία. Μέσω της παραγωγής της υποκειμενικότητας το πλήθος είναι το ίδιο δημιουργός της διαρκούς διαδικασίας να γίνει κάτι άλλο, μια αδιάκοπη διαδικασία συλλογικού αυτομετασχηματισμού”. Michael Hardt, μτφρ. Παναγιώτης Καλαμαράς, Το κοινό στον κομμουνισμό, Εκδ. Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα, 2010

³ Στο επίπεδο του περιεχομένου της δράσης, τρία είδη αιτημάτων αναγνωρίζονται στη βιβλιογραφία ως χαρακτηριστικά των κινημάτων πόλης. Το πρώτο είδος αφορά αιτήματα γύρω από τη συλλογική κατανάλωση (Castells, 1977, Castells, 1978, Lowe 1986). Το δεύτερο είδος αιτημάτων αφορά την προστασία της πόλης από κοινωνικές και φυσικές απειλές και την προάσπιση της ποιότητας ζωής. Το τρίτο είδος αιτημάτων συνιστά περισσότερο μια προέκταση των δύο προηγούμενων παρά μια καθαρή κατηγορία, καθώς αναφέρεται στη διεκδίκηση μεγαλύτερων δυνατοτήτων επιρροής ή και ελέγχου εκ μέρους των πολιτών των τοπικών θεσμών και αποφάσεων (Pickvance, 1995). Βλέπουμε λοιπόν ότι εκτός από την υπεράσπιση του περιβάλλοντος ‘πάνω και πέρα από τα κέρδη’, οι συλλογικότητες διεκδικούν και ταυτόχρονα προωθούν μια νέα αστική κουλτούρα, μέσω δράσεων πολιτιστικού, εκπαιδευτικού ή και ψυχαγωγικού χαρακτήρα. Έχοντας ως αντικείμενο το ευρύτερο πλαίσιο ζωής, τις μορφές και τους ρυθμούς της καθημερινής ζωής, οι συλλογικότητες θέτουν στη διάθεση των πολιτών μία νέα κοινωνικότητα

⁴ Η “παραγωγή του χώρου” και η συσχετίσεις αυτού αποτέλεσαν το βασικό προβληματισμό του Ανρί Λεφέντρ, ο οποίος αντιλαμβάνεται το χώρο μόνο ως άρρηκτα συνδεδεμένο με την κοινωνική πραγματικότητα. Η θεωρία του αντιλαμβάνεται το χώρο ως το προϊόν των κοινωνικών σχέσεων που λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα, υπογραμμίζοντας πως κάθε κοινωνία παράγει το δικό της χώρο. Lefebvre Henri, 1991, The Production of space, transl. by Nicholson - Smith, Blackwell Publishing, Oxford.

⁵ Σχετικά με τα μορφολογικά εκείνα στοιχεία των κινημάτων πόλης, αξίζει εν πρώτοις να αναφερθεί πως το υποκείμενο της δράσης έχει σε γενικές γραμμές εξωθεσμικό χαρακτήρα. Η συστηματική χρήση μεθόδων διαμαρτυρίας διαφοροποιεί τα κοινωνικά κινήματα από άλλες μορφές συλλογικότητας, όπως τα κόμματα, οι ΜΚΟ και οι ομάδες πίεσης, που σε ορισμένες περιπτώσεις κάνουν περιστασιακή χρήση μεθόδων διαμαρτυρίας, δίχως σε καμία περίπτωση να αποτελούν την κυρίαρχη μορφή δράσης τους. Η σχετική διάρκεια και συνέχεια της δράσης των συλλογικών υποκειμένων είναι εκείνη που διαφοροποιεί τα κινήματα από τα συγκρουσιακά επεισόδια, ενώ και το στοιχείο του δικτύου των ομάδων και οργανώσεων μας βοηθά ιδιαίτερα στο διαχωρισμό των μοναδιαίων -απομονωμένων οργανώσεων από τα κοινωνικά κινήματα και προσδίδει σε αυτά συγκεκριμένη ταυτότητα. Βασικό στοιχείο του ορισμού των κοινωνικών κινημάτων αποτελεί τέλος η επιδίωξη των κοινωνικών αλλαγών, κάτι που στο επίπεδο της θεωρίας των κινημάτων της πόλης έχει προσελκύσει σημαντικό ενδιαφέρον και προκαλέσει αντίστοιχες διαμάχες. Έτσι συμπερασματικά, ως κινήματα της πόλης θα πρέπει να θεωρήσουμε εκείνα τα συλλογικά υποκείμενα τα οποία

που ξετυλίγεται γύρω από την γρήγορη ανάπτυξη και διόγκωση της Αθήνας, το ενδιαφέρον μας θα εστιαστεί στα κινήματα αυτά που έχουν άμεση σχέση με την διεκδίκηση ή προστασία του δημόσιου χώρου. Η Αθήνα είναι μια πόλη που έχει προκύψει από μια βίαιη επιθυμία να αποκτήσει ένα μητροπολιτικό πρόσωπο με ‘δυτικά’ χαρακτηριστικά και η βιασύνη αυτή έχει δημιουργήσει αστικά κενά, ασυνέχειες και ανισότητες (Σχήμα 1). Η χαοτική γιγάντωση του αστικού κέντρου και η έλλειψη δημόσιων ελεύθερων χώρων, σε συνδυασμό με την αυθαίρετη δόμηση και την σχετική κρατική ανοχή, την έλλειψη κεντρικού σχεδιασμού και την γρήγορη αλλαγή της αξίας χρήσης γης, δημιουργεί ασφυκτικές συνθήκες διαβίωσης με παράλληλη υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, καθιστώντας έτσι την Αθήνα ως ένα πεδίο συνεχών συγκρούσεων και διαπραγματεύσεων⁶.

Η προβληματική αυτή αντικατοπτρίζεται στη δυναμική με την οποία οι συλλογικότητες οργανώνονται και δραστηριοποιούνται γι’ αυτό το σκοπό. Προκειμένου να γίνει μια χαρτογράφηση της έντασης των συλλογικών διεκδικήσεων ώστε να εντοπιστούν τυχόν μεταλλάξεις αυτού του φαινομένου κατά τη διάρκεια της κρίσης, κρίνεται απαραίτητο να προσδιοριστούν οι χωροχρονικές συνιστώσες σε συνδυασμό με τις αντίστοιχες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που διαμόρφωσαν ένα “πρόσφορο” έδαφος για την ανάδυση των συλλογικοτήτων και την εντατικοποίηση της σχέσης τους με το χώρο.

4. ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ

Το πρόβλημα της έλλειψης ελεύθερων χώρων διογκώθηκε την τελευταία δεκαετία, όταν προστέθηκε η νέα πραγματικότητα που επέφεραν οι προετοιμασίες για τους Ολυμπιακούς Αγώνες, μετατρέποντας ουσιαστικά το 2004 σε μια κομβική στιγμή για την αστική ιστορία της Αθήνας. Η οικοδόμηση των τελευταίων μεγάλων ελεύθερων αδόμητων χώρων στην Αττική, καθώς και η απότομη εκτίναξη της αξίας γης, είχαν ως αποτέλεσμα αφενός τον εκτοπισμό διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων από τις περιοχές κατοικίας τους, τη συρρίκνωση των ελεύθερων δημόσιων χώρων, αλλά και την περιβαλλοντική υποβάθμιση του φυσικού τοπίου⁷. Σε αυτό το πλαίσιο όπου μεγάλες εκτάσεις αστικής γης προσφέρονταν βορά στο βωμό της ιδιωτικοποίησης, όχι πάντα με

αναφέρονται σε θέματα συλλογικής κατανάλωσης, αστικού περιβάλλοντος και ποιότητας της καθημερινής ζωής στην πόλη, διεκδικούν μεγαλύτερη επιρροή στους τοπικούς θεσμούς και τις αποφάσεις, έχουν εξωθεσμικό χαρακτήρα, κάνουν συστηματική χρήση αντισυμβατικών μορφών διαμαρτυρίας, παρουσιάζουν μια σχετική διάρκεια και συνέχεια στη δράση τους, έχουν αναπτύξει ή/και συμμετέχουν σε δίκτυα ομάδων και οργανώσεων και επιδιώκουν κοινωνικές αλλαγές που υπερβαίνουν τον στενό ορίζοντα της γειτονιάς.

⁶ Οι τρόποι με τους οποίους οι συλλογικότητες ασκούν πίεση στην κεντρική εξουσία, είναι αφενός μέσω της προβολής των αιτημάτων τους στους αρμόδιους κρατικούς φορείς και μέσω της κατάθεσης προτάσεων σε αυτούς, με σκοπό την από κοινού επίλυση των εκάστοτε ζητημάτων. Πολλές όμως είναι και οι περιπτώσεις που οι συλλογικότητες προχωρούν σε άλλου τύπου ενέργειες, όπως πορείες και διαδηλώσεις διαμαρτυρίας, καθώς και προσφυγή στη δικαιοσύνη σε περιπτώσεις αυθαιρεσίας από την πλευρά της κεντρικής διοίκησης. Κύριο όμως γνώρισμα του τρόπου με τον οποίο ενεργούν οι συλλογικότητες, είναι η οργάνωση δράσεων ακτιβιστικού χαρακτήρα. Πρόκειται για τις στιγμές εκείνες όπου οι συλλογικότητες λαμβάνουν ενεργό χαρακτήρα, αποφασίζοντας ‘να πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους’, διεκδικώντας την ίδια την πόλη.

⁷ Ενδεικτικό της κατάστασης των δημοσίων χώρων στην Ελλάδα είναι πως χώρος πρασίνου που αντιστοιχεί σε κάθε κάτοικο κυμαίνεται μεταξύ των 2,5 και 3,5 τ.μ., απέχοντας κατά πολύ από άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες καθώς και από τα 9 τ.μ. που ορίζει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας ως το ελάχιστο μέγεθος που εξασφαλίζει την καλή υγεία των κατοίκων των πόλεων. Δ. Εμμανουήλ, Έ. Ζακοπούλου, Ρ. Κανταντζόγλου, Θ. Μαλούτας, Α. Χατζηγιάννη, επιμέλεια, *Κοινωνικοί και Χωρικοί Μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου Αιώνα*, ΜΕΛΕΤΕΣ – ΕΡΕΥΝΕΣ ΕΚΚΕ, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008.

τους πιο διαφανείς τρόπους, αναδύονται συλλογικότητες, οι οποίες προσπαθούν να περιορίσουν τις περιβαλλοντικές και κοινωνικο-οικονομικές επιπτώσεις αυτών των σχεδίων. Στην εποχή αυτή, της προ και μετά ολυμπιακής Αθήνας, βασικό διακύβευμα αποτελούν οι διεκδικήσεις χώρων υπερτοπικού χαρακτήρα ή μητροπολιτικής σημασίας, ενώ πρωταρχικό μέλημα είναι η διατήρησή τους ως ελεύθεροι χώροι καθώς και η προάσπιση του δημόσιου χαρακτήρα τους⁸.

Σχήμα 1. Χάρτης περιοχών κοινωνικών αντιστάσεων κατά το 2008. Πηγή: Παρατηρητήριο ελεύθερων χώρων.

Τα χρόνια που έπονται η Αθήνα διανύει μία περίοδο κοινωνικών ανακατατάξεων και μεταβολών, ακολουθούμενη από μια έντονη κοινωνική εξέγερση που ξέσπασε και τραυμάτισε το πρόσωπο της πόλης το Δεκέμβρη του 2008, και η οποία έδωσε νέα ώθηση στα κινήματα πόλης. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την αυξανόμενη ένταση των κοινωνικών προβλημάτων αλλά και το ευρύτερο συναίσθημα δυσπιστίας ως προς την πολιτική ηγεσία, αποτέλεσαν ένα κινητήριο μοχλό για μια πληθώρα δράσεων που εκτός των άλλων είχαν ως αντικείμενο και τη διεκδίκηση του ‘δικαιώματος στην πόλη’. Μικροί, αδόμητοι και μη χώροι, καταλαμβάνονται από τους κατοίκους διαφόρων γειτονιών σε μία προσπάθεια όχι μόνο διεκδίκησης και διαπραγμάτευσης του δημόσιου χώρου, αλλά και αυτοδιαχείρισής του από τους

χρήστες⁹. Όλες αυτές οι δράσεις που πραγματοποιούνται στην κλίμακα του τοπικού, σε επίπεδο δηλαδή γειτονιάς ή συνοικίας έχουν ως αποτέλεσμα ένα νέο τρόπο προσέγγισης του δημόσιου χώρου και επανοικειοποίησής του μέσα από συλλογικές δράσεις που

⁸Ο συγκεκριμένος χάρτης αποτελεί καταγραφή των περιοχών του ευρύτερου πολεοδομικού συγκροτήματος της Αθήνας, οι οποίες βρίσκονται υπό διεκδίκηση, σύμφωνα με την καταγραφή που έγινε το 2008 από το Παρατηρητήριο Ελεύθερων Χώρων, μια πρωτοβουλία η οποία δημιουργήθηκε προκειμένου να παρέχει την απαραίτητα πληροφόρηση αλλά και να επιτύχει το συντονισμό επιμέρους δράσεων και πρωτοβουλιών πολιτών. Ο χάρτης αφορά στις κοινωνικές αντιστάσεις ενάντι στην ιδιωτικοποίηση και την απώλεια του δημόσιου και κοινόχρηστου χαρακτήρα των ελεύθερων χώρων υπέρ της προάσπισης του δημόσιου συμφέροντος, και όχι καταγραφή πολεοδομικών προβλημάτων. Μέσα από την ανάγνωση του χάρτη γίνεται εμφανής η συσσώρευση σημειακών περιοχών στο μητροπολιτικό κέντρο της Αθήνας, λόγω της πυκνότητας του δομημένου περιβάλλοντος και της τεράστιας έλλειψης ελεύθερων χώρων. Όμως και στα περίχωρα της πόλης μεγάλες εκτάσεις, δασικές ή παράκτιες, απειλούνται από ιδιωτικοποίηση και ταυτόχρονη δόμησή τους, περιοχές που προορίζονται για μητροπολιτικά πάρκα και θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια ανάσα πνοής για το ασφυκτικά δομημένο κέντρο της Αθήνας.

⁹Αναγνωρίζοντας τη μεγάλη συμμετοχή της νεολαίας στα γεγονότα της εποχής, έχει πολύ εύστοχα σημειωθεί πως “...η εξεγερμένη νεολαία εσέβαλε στα κέντρα των πόλεων και των δήμων, κατέλαβε δομημένους και αδόμητους χώρους και προσπάθησε να επαναπροσδιορίσει τις λειτουργίες τους και το περιεχόμενό τους, θέτοντάς τους στην υπηρεσία των αναγκών της εξέγερσης και του δημόσιου οφέλους. Πρόβαλε έναν δημοκρατικό τρόπο οργάνωσης και διαχείρισης του δημόσιου χώρου”. Στα πλαίσια του ντοκιμαντέρ “το δικαίωμα στην πόλη” του aformi.gr. “Υπάρχει πολιτική του χώρου γιατί ο χώρος είναι πολιτικός”. πηγή: [http://www.aformi.gr/2010/02/ένα-ντοκιμαντέρ-του-aformi-το-δικαίωμα-στην/](http://www.aformi.gr/2010/02/ένα-ντοκιμαντέρ-του-aformi-το-δικαίωμα-στην/Ημ. τελευταίας επίσκεψης: 30/09/2013) Ημ. τελευταίας επίσκεψης: 30/09/2013

εκτείνονται σε ολόκληρο το φάσμα της καθημερινής ζωής και προωθούν μία νέα κουλτούρα διαχείρισης του αστικού χώρου (Σχήμα 2). Ως κοινός προβληματισμός αναδεικνύεται η σύνδεση πολιτικών πρακτικών που μπορούν να αλλάξουν ενδεχομένως την ατομική μας αντίληψη για τον κόσμο και κατ' επέκταση την κοινωνία, με μια διαχείριση του αστικού χώρου “από τα κάτω προς τα πάνω”.

Σημαντικά παραδείγματα που εντοπίζονται την περίοδο αυτή ως άμεσα ή έμμεσα αποτελέσματα αυτής της εμπειρίας, είναι το πάρκο στη συμβολή Χαριλάου Τρικούπη και Ναυαρίνου στα Εξάρχεια. Πρόκειται για κινηματικούς πειραματισμούς που αντανακλούν την δυναμική αλλά και τις αντιφάσεις της ίδιας της εξέγερσης που προσέθεσαν στην βιωματική αντίληψη του χώρου. Οι περισσότερες από τις καταλήψεις και τα κινήματα που παρουσιάζουμε, προέκυψαν από την εξέγερση του Δεκέμβρη. Στις περιπτώσεις των παλιότερων καταλήψεων και κινήματων πόλης, η εξέγερση του Δεκέμβρη εμπλούτισε τον πολιτικό προβληματισμό τους και τους έδωσε μεγαλύτερη δυναμική.

Τα τελευταία χρόνια η οικονομική κρίση έχει κάνει αισθητή την παρουσία της σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού, ενώ οι επιδράσεις της βιώνονται με ιδιαίτερα σκληρό τρόπο τόσο σε ατομικό όσο και συλλογικό επίπεδο. Δεδομένης της απόσυρσης του κράτους πρόνοιας και των επιπτώσεων της αυξανόμενης φτώχειας και ανεργίας παρατηρείται μία μεταβολή όσον αφορά τα διακυβεύματα αλλά και τις συλλογικές δράσεις που δεν εκδηλώνονται με την ίδια ένταση αναφορικά με τον αστικό-δημόσιο χώρο και

Σχήμα 2. Καταγραφή πρωτοβουλιών κατοίκων στο Δήμο Αθηναίων κατά την περίοδο 2008 – 2009. Πηγή: «ν^ομαδικές εγκαταστάσεις», Διπλωματική εργασία Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π. 2010, Αλίκη Γκίκα, Δάφνη Λαδά, Ναταλία Μιχαηλίδου.

την ποιότητα ζωής σε αυτόν, αλλά στρέφονται περισσότερο σε ανθρωπιστικού χαρακτήρα πρωτοβουλίες, με την αλληλέγγυα βοήθεια μεταξύ των πολιτών να έχει γίνει προτεραιότητα. Ο δημόσιος χώρος και η διεκδίκηση του αντιμετωπίζεται πια ως “αντικείμενο πολυτελείας”, καθώς την ίδια στιγμή υπάρχουν χιλιάδες ανάγκες πρωτογενούς βιοτικής σημασίας.

Παράλληλα, ο δημόσιος χώρος απο αντικείμενο διεκδίκησης γίνεται ο χωρικός “καμβάς” πάνω στον οποίο αποτυπώνονται οι αυτο-οργανωτικές δράσεις των συλλογικοτήτων. Κορωνίδα αυτής της εφαρμογής όπου αντάμωσε ίσως για πρώτη φορά η ιδέα της άμεσης δημοκρατίας με την πρόταση της πολιτικής εφαρμογής της αποτέλεσαν τα γεγονότα που συνέβησαν στο Σύνταγμα το 2011 και όπου χωρικά θα μπορούσε να αναφερθεί μια μετατόπιση από τους χώρους κοινωνικής αντίστασης σε επίπεδο συνοικίας,

στο μητροπολιτικού ενδιαφέροντος και συμβολικής αξίας χώρο της Πλατείας, όπου συμπυκνώνονται και αντανακλώνται όλα τα νοήματα της πολιτικής ζωής και της δημόσιας σφαίρας. Το ενδιαφέρον αυτού του εγχειρήματος αποτέλεσε το γεγονός ότι μοναδικότητες διαφορετικών πεποιθήσεων συνενώθηκαν γύρω από ένα κοινό στόχο γεφυρώνοντας τις διαφορές τους. Εδώ ο χώρος αποτέλεσε “το κοινό έδαφος”, ενώ η ίδια η πολιτική ήταν το “κοινό αγαθό” σε συνεχή παραγωγή.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως είδαμε και παραπάνω, αφενός από τον τρόπο δομής αυτών των συλλογικοτήτων και αφετέρου από τον τρόπο δράσης και λήψης αποφάσεων, φαίνεται πως το ζητούμενο για ενεργή συμμετοχή στην πολιτική, δεν είναι ένα έωλο εγχείρημα, αλλά απεναντίας πρόκειται για μια πρακτική που είναι δυνατή – ίσως περισσότερο από ποτέ. Οι συλλογικότητες, ιδωμένες ως πλήθος με τα χαρακτηριστικά που του έχουν ήδη αποδοθεί, αποτελούν ένα από τα ισχυρά κοινωνικά υποκείμενα που είναι ικανά να πραγματώσουν την έννοια της δημοκρατίας στην πιο ουσιαστική της μορφή, δηλαδή τη διακυβέρνηση όλων από όλους. Υπό αυτήν την έννοια, και λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη αξία της πολλαπλότητας των διαφορών του πλήθους καθώς και ότι το ίδιο παραμένει ανοικτό σε διαρκείς νέους μετασχηματισμούς, γίνεται σαφές πως πρόκειται για μια συνεχή παραγωγή και συγκρότηση του κοινού (common)¹⁰ ευρύτερης πολιτιστικής σημασίας.

Οι συλλογικότητες συγκροτούνται, συμμετέχουν ενεργά στο πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι, προάλλουν αιτήματα τα οποία διεκδικούν μέσω της δημιουργίας, προτείνουν νέους τρόπους οικονομικής παραγωγής και παράγουν νέες πλουραλιστικές χωρικές μορφές μέσω των διαδικασιών της επανοικειοποίησης και επανανοηματοδότησης του χώρου. Ο χώρος που παράγεται δεν είναι αποτέλεσμα κεντρικού σχεδιασμού, αλλά απόρροια της βιωματικής χωρικής εμπειρίας, κάτι που με τη σειρά του επαναπροσδιορίζει το υποκείμενο και προωθεί μια συλλογική ταυτότητα σε μια σχέση συνεχούς αλληλεπίδρασης. Έτσι κάθε μεταβολή στο χώρο είναι ταυτόχρονα και αλλαγή στην κοινωνία πόλης, στις συμπεριφορές και αντιλήψεις των κοινωνικών ομάδων και των πολιτών που την κατοικούν, καθώς και στην πολιτική συγκρότηση της πόλης.

Σήμερα το Μητροπολιτικό συγκρότημα της Αθήνας συμπληρώνει αρκετά χρόνια ζωής των διαφόρων κοινωνικών κινημάτων και πρακτικών σε αυτό. Αναρωτιέται εύλογα κανείς αν αυτή η δυναμική θα συνεχίσει να εμφανίζεται με περισσότερη ή λιγότερη τόλμη απ’ ότι τα χρόνια που πέρασαν με όλες της ιστορικής σημασίας στιγμές, διεκδικήσεις και συγκρούσεις. Είναι φυσικά δύσκολο ακόμα και να απαντήσει κανείς στο ερώτημα αν η προσπάθεια πολιτικής χειραφέτησης του «πλήθους» φθίνει ή αν παράγει ακόμα σπόρους οι οποίοι αναμένουν να γονιμοποιηθούν σε κάποιους δημόσιους χώρους της πόλης, σε μια εποχή όπου ο δημαόσιος χώρος ιδιωτικοποιείται μαζικά στα πλαίσια της «ιδέας της

¹⁰Σύμφωνα με τους Negri και Hardt “...Ενώ η παραδοσιακή έννοια αντιλαμβάνεται το κοινό σαν το φυσικό κόσμο έξω από την κοινωνία, η βιοπολιτική αντίληψη του κοινού αφορά όλες τις σφαίρες της ζωής, καθώς αναφέρεται όχι μόνο στη γη, τον αέρα, τα στοιχεία, ή ακόμα στα φυτά και στα ζώα, αλλά επίσης στα συντακτικά στοιχεία της ανθρώπινης φύσης, όπως είναι η κοινή γλώσσα, οι συνήθειες, οι χειρονομίες, οι παθήσεις, οι κώδικες κ.ο.κ. Η σύγχρονη βιοπολιτική δίνει έμφαση όχι μόνο στη διατήρηση του κοινού, αλλά και στον αγώνα για τις συνθήκες παραγωγής του, όπως επίσης και στην επιλογή ανάμεσα στις ιδιότητές του, προωθώντας τις ευεργετικές και απωθώντας τις επιζήμιες, διεφθαρμένες μορφές του.

ανάπτυξης». Σε ένα τόσο πολύπλευρο και πολυσήμαντο ζήτημα όπως είναι οι συλλογικότητες κάθε προσπάθεια καταγραφής, ομαδοποίησης ή ακόμα και πρόβλεψης το πιαθνότερο είναι ότι γίνεται εν κενώ.

6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνοπούλου Ε., 2011. Κοινός πλούτος _ συλλογική νοημοσύνη _ συνεργατικός σχεδιασμός. Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία, Σχεδιασμός – Χώρος – Πολιτισμός, Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.
- Εμμανουήλ Δ., Ζακοπούλου Ε., Καυταντζόγλου Ρ., Μαλούτας Θ., Χατζηγιάννη Α., (επιμ.) 2008. Κοινωνικοί και Χωρικοί Μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21ου Αιώνα. ΜΕΛΕΤΕΣ – ΕΡΕΥΝΕΣ ΕΚΚΕ, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Κωτσάκης Δ., 2013. Η έννοια του κοινού: Κοινωνικός χώρος και τρόπος επικοινωνίας, Εργαστήριο «Συναντήσεις και Συγκρούσεις στην πόλη», Τμήμα Αρχιτεκτόνων Α.Π.Θ.
- Μακρυγιάννη Β., Τσαβδάρोगλου Χ., 2010. Αθήνα: Ανοχύρωτη πόλη, πηγή: <http://urbananarchy.gr/>
- Σταυρίδης Σ., 2011. Μαθαίνοντας από τις πλατείες
- Σταυρίδης Σ., De Angelis M., 2011. Σχετικά με το νόημα των κοινών in Rebel, Commons vs Crisis, Rebel.
- Σταυρίδης Σ., 2011. Χειραφетικές χωρικότητες και «η πόλη των κατωφλιών». Πηγή: <http://ratnet-blog2.blogspot.com/2011/04/blog-post.html>
- Παπαλεξόπουλος Δ., 2006. Ψηφιακός Τοπικισμός. Εκδ. Libro.
- Deleuze G., 2001. Η Κοινωνία του ελέγχου, μτφρ. Παναγιώτης Καλαμαράς Εκδ. Ελευθεριακή κουλτούρα.
- Foucault M., 2008. Το μάτι της εξουσίας, μτφρ. Τάσος Μπέτζελος, Εκδ. Βάνιας.
- Hardt M., Negri A., 2011. Πλήθος. Πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας, μτφρ. Γιώργος Καραμπέλας, Εκδ. Αλεξάνδρεια.
- Hardt M., 2010. Το κοινό στον κομμουνισμό, μτφρ. Παναγιώτης Καλαμαράς. Εκδ. Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Arendt, H., 1958. The human condition, The University of Chicago Press.
- Casarino C., Negri A. 2008. In praise of the common. A conversation on philosophy and politics. University of Minnesota Press.
- Habermas, J., 1989. The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society, Polity.
- Hardt M., Negri A., Commonwealth, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2009
- Harvey D., 2013. Εξεγερμένες Πόλεις - από το δικαίωμα στην πόλη στην επανάσταση της πόλης, Εκδ. ΚΨΜ.
- Lefebvre H., 2007. Δικαίωμα στην πόλη Χώρος και πολιτική, μτφρ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης - Κλωντ Λωράν, Εκδ. ΚΟΥΚΙΔΑ.

Η ΚΡΙΣΗ ΩΣ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΔΙΠΟΛΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΑΝ

Μάνος Λαουτάρης

Αρχιτέκτων Μηχανικός Πανεπιστημίου Θεσσαλίας,
Τεχνολόγος Γραφικών Τεχνών Α.Τ.Ε.Ι Αθήνας, e.laoutaris@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η οικονομική κρίση αποτελεί το πιο πολυσυζητημένο θέμα των τελευταίων χρόνων. Προκλήθηκε από το συνδυασμό της δημιουργίας νέων αναπτυσσόμενων αγορών και την εξέλιξη των χρηματοπιστωτικών καθεστώτων. Η κρίση εμφανίστηκε ουσιαστικά στην Ελλάδα το 2009, με αποτέλεσμα να μειωθεί η αγοραστική ικανότητα των Ελλήνων και να αλλάξουν οι συνήθειές τους. Πριν την εμφάνιση της κρίσης, οι πολίτες είχαν σε μεγάλο βαθμό απολέσει την ικανότητα της ελεύθερης βούλησης αποφασίζοντας με κριτήρια κοινωνικής αποδοχής, η οποία τους επέβαλε πρότυπα για την επιλογή των τρόπων και των τόπων διασκέδασης και εξόδου. Η κακή χρήση του αστικού ιστού από το κράτος επέτρεψε την αξιοποίηση των δημόσιων χώρων από ιδιώτες με στόχο το κέρδος, αφήνοντας στους πολίτες περιορισμένο χώρο δράσης. Έτσι, η κρίση βρίσκει τους δημόσιους χώρους συρρικνωμένους, εξαιτίας της ανάπτυξης ιδιωτικών δραστηριοτήτων. Η στάση των πολιτών απέναντι στα αστικά κενά αρχίζει να αλλάζει τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της αλλαγής των οικονομικών δυνατοτήτων των πολιτών. Οι τελευταίοι αρχίζουν να βγαίνουν συχνότερα σε δημόσιους χώρους και να περνούν εκεί περισσότερο χρόνο από συνειδητή επιλογή. Παραδείγματα τέτοιων χώρων αποτελούν το Πασαλιμάνι, ο Φλοίσβος, η Πλατεία Ναβαρίνου στα Εξάρχεια, η πλατεία στο Μοναστηράκι και άλλοι. Οι πολίτες φαίνεται να παίρνουν αποφάσεις με μεγαλύτερη κριτική ικανότητα, ανακαλύπτοντας εκ νέου την ελεύθερη βούληση και τις έννοιες των ελευθεριών του ατόμου στους δημόσιους χώρους που γεμίζουν ασφυκτικά. Το θέμα, λοιπόν, που προκύπτει από όλα αυτά είναι ποια στάση οφείλει να κρατήσει ο αρχιτέκτονας όταν καλείται να σχεδιάσει και να προασπίσει τα αστικά κενά.

Λέξεις κλειδιά: ατομική ελευθερία, δημόσιοι χώροι, χωρικά δίπολα, ελεύθερη βούληση

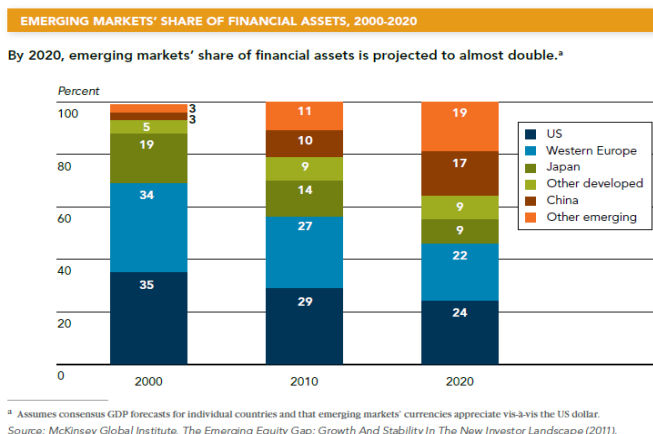
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία είκοσι χρόνια η Ελλάδα γνώρισε διάφορες φάσεις αλλαγών, τόσο οικονομικών, όσο κοινωνικών. Οι πολίτες είχαν οικονομικές παροχές που τους επέτρεπαν να ζουν με όποιο τρόπο επιθυμούσαν, χωρίς να αντικατοπτρίζει πάντα ο τρόπος ζωής τους μόνο τις πραγματικές τους επιθυμίες ή ανάγκες, αλλά και κάποιες κοινωνικές επιταγές. Ο ερχομός της δημοσιονομικής κρίσης αναμφίβολα επηρέασε την ζωή των περισσότερων πολιτών, αλλάζοντας τις συνθήκες διαβίωσης, τις ανάγκες αλλά και τις συνήθειές τους. Οι

οικονομικές αυτές αλλαγές επηρέασαν τον τρόπο συμπεριφοράς των πολιτών και τον τρόπο ανάπτυξη της πόλης. Όσον αφορά στους ελεύθερους δημόσιους χώρους στις σύγχρονες ελληνικές πόλεις άλλαξαν πολύ, κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, καταλήγοντας κυρίως σε μια τρομερή εξάπλωση ιδιωτικών, κάποιες φορές παράνομων, ημι-υπαίθριων ή μη κατασκευών. Από το 2009 και μετά όμως αρχίζει η οικονομική κάμψη, αποτέλεσμα της οποίας φαίνεται να είναι σταδιακή μείωση του ρυθμού εξάπλωσης των κατασκευών σε δημόσιους χώρους. Οι πολίτες φαίνεται να αναζητούν ελεύθερους χώρους και να επιδιώκουν την αξιοποίηση των ήδη υπαρχόντων ως χώρους εκτόνωσης ή διασκέδασης. Οι δημόσιοι αστικοί χώροι φαίνεται να ανασηματοδοτούνται από τους πολίτες και να λαμβάνουν ενεργότερο ρόλο στην λειτουργία της πόλης. Συνεπώς, η αρχιτεκτονική κοινότητα καλείται να προσαρμοστεί και να προσεγγίσει με περισσότερη αυστηρότητα και προσοχή τις αστικές επεμβάσεις. Σκοπός της διάλεξης αυτής είναι να επισημάνει τις αλλαγές συμπεριφοράς των πολιτών ως προς τους δημόσιους χώρους μέσα από το πρίσμα της συνειδητής ή υποσυνείδητης αντίληψης του βαθμού ελεύθερης βούλησης του καθενός.

2. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

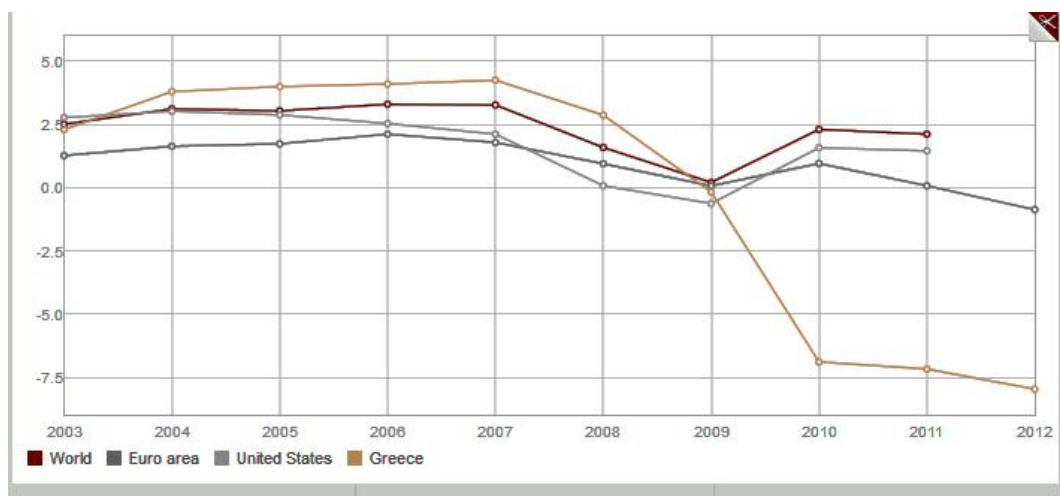
Η κρίση είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων που συνέβησαν τις τελευταίες δεκαετίες. Η οικονομική ανάπτυξη σε χώρες της εγγύς και άπω Ανατολής, δημιούργησε νέες αγορές και ανακατανομή του πλούτου. Η μετατόπιση αυτή των αγορών από τα ανεπτυγμένα Δυτικά κράτη στα αναπτυσσόμενα, μπορεί να γίνει αντιληπτή σε συνδυασμό με τη γνώση ότι η ανάπτυξη της Δύσης, μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, ήταν αποτέλεσμα του ελέγχου και της εκμετάλλευσης αποικιών, των οικονομικών οδών και των χωρών της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής. Η απώλεια ελέγχου των πόρων από αυτές τις χώρες, η μετατροπή τους σε αγορές αλλά και η ανάπτυξή τους σε τεχνολογίες με φθινό εργατικό δυναμικό, επέτρεψε σε χώρες όπως η Ινδία, η Κίνα, η Βραζιλία και άλλες να αναπτυχθούν οικονομικά, διεκδικώντας αγορές των Ευρωπαϊκών κρατών, της Βορείου Αμερικής και της Ιαπωνίας (Σχήμα 1). Ο συνδυασμός της ύπαρξης των νέων αγορών με τη συσσώρευση κεφαλαίων και την εξέλιξη των νομισματικών καθεστώτων (Golden standard, Breton Woods, κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες) δημιούργησαν ένα κενό στο χρηματοπιστωτικό σύστημα που ουσιαστικά είναι η κρίση.

Σχήμα 1. Το χρηματοοικονομικό μερίδιο των αναδυόμενων αγορών (πηγή: NIC Global Trends 2030)

Στον ελληνικό χώρο η ευημερία και η ανάπτυξη των τελευταίων τριάντα ετών διατηρήθηκε μέχρι λίγα χρόνια μετά τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004. Μια ευημερία για πολλούς πολίτες επίπλαστη, αφού ένα μέρος πολιτών επιδιόταν σε φαινόμενα υπερκαταναλωτισμού. Όλο και περισσότερες τεχνητές ανάγκες παρουσιάζονταν ως απαραίτητες στους πολίτες, ενώ ένα ευρύ φάσμα τεχνολογιών υποκατέστησε μεγάλο μέρος της άμεσης ανθρώπινης επαφής, ειδικά στις μικρές ηλικίες. Η οικονομική ευρωστία και η ικανότητα απόκτησης όλο και περισσότερων υλικών αγαθών και υπηρεσιών έγινε τα τελευταία χρόνια πριν την κρίση συνιστώσα της κοινωνικής αναγνώρισης.

Μεγάλο μέρος πολιτών κατέληξε να ξοδεύει περισσότερα χρήματα από την αγοραστική του ικανότητα με χρήση καταναλωτικών δανείων και πιστωτικών καρτών από τις τράπεζες. Από το 2007 όμως και κυρίως μετά το 2009 όμως παρατηρείται κατακόρυφη μείωση της καταναλωτικής ικανότητας των πολιτών (Σχήμα 2).

Σχήμα 2. Τελικές καταναλωτικές δαπάνες, κλπ (ετήσια % ανάπτυξη), (πηγή: <http://data.worldbank.org>)

Η αδυναμία αποπληρωμής των δανείων από τους καταναλωτές σε συνδυασμό με το οικονομικό έλλειμμα των τραπεζών και των ασφαλιστικών ταμείων επιδείνωσε την οικονομική κατάσταση. Αίτιο ήταν και η παροχή μεγαλύτερων χρηματικών δανείων από τα τραπεζικά αποθέματα, με αποτέλεσμα η μη αποπληρωμή τους να οδηγεί τις τράπεζες σε έλλειμμα το οποίο κλήθηκε να καλύψει το κράτος που μετακύλησε το χρέος στους πολίτες με μορφή περικοπών και φόρων.

3. Η ΣΥΡΙΚΝΩΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΓΙΑ ΧΑΡΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Αγορά: «Αρχικώς εκκαλείτο ούτω η συνάθροισις του λαού, ιδία των προϊστορικών χρόνων. Κατά τους ιστορικούς χρόνους... η λέξις αγορά κατήντησε να έχη τη σημερινή σημασία της, δηλαδή να σημαίνει είτε δημόσιον, πολυσύχναστον οικοδόμημα πωλήσεως διαφόρων ειδών ή τόπον συναντήσεων δια πολιτικές ή άλλας συζητήσεις...» (Ορλάνδος Κ., Τραυλός Ι., 1986)

Ο δημόσιος χώρος ιστορικά ήταν το σημείο συνάντησης και ανταλλαγής απόψεων των πολιτών. Οι δημόσιοι χώροι των ελληνικών πόλεων με το πέρασμα των χρόνων έχασαν

σταδιακά την ταυτότητά τους. Από δημόσια κέντρα συνάντησης, ανάπτυξης ιδεών και αλληλεπίδρασης των πολιτών μετατράπηκαν σε ιδιωτικά αφού υπαίθριες ή ημι-υπαίθριες κατασκευές κατέλαβαν την θέση τους (τραπεζάκια και ομπρέλες από καφετέριες και μπαρ). Ο ελεύθερος δημόσιος χώρος στην Ελλάδα θυσιάζεται στο βωμό του κέρδους των δήμων και των ιδιωτών, εις βάρος των πολιτών. Οι πολίτες από την πλευρά τους πολλές φορές αδιαφόρησαν για την καταπάτηση των δημόσιων χώρων. Αυτό συνέβη γιατί ο δημόσιος χώρος στην Ελλάδα δεν έχει την αξία που του αρμόζει, με αποτέλεσμα πλατείες που δεν λειτουργούν ως πλατείες (Ομόνοια), που κατακλύζονται με κατασκευές (πλατεία Αλεξάνδρας στον Πειραιά), χώρους κλειστούς και ρημαγμένους, εγκαταλελειμμένους από τους δήμους (Ζέα, Φρεατίδα).

4. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΒΟΥΛΗΣΗΣ

«Το πρόβλημα της φύσης του ελεύθερου πράττειν και της σχέσης του με την προέλευση και τις συνθήκες της υπεύθυνης συμπεριφοράς» (Φιλοσοφικό λεξικό του Cambridge, 2011). Ο άνθρωπος πάντα είχε την τάση να θέλει να ανήκει σε μια ομάδα. Μια ομάδα αποτελεί ένα σύνολο ατόμων με διαφορετικά χαρακτηριστικά και δυνατότητες και αυτό της δίνει συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις ικανότητες ενός και μόνου ατόμου. Με την ίδια λογική μια ομάδα που λειτουργεί κάτω από συγκεκριμένους κανόνες και πρότυπα, συμπεριφέρεται επιφυλακτικά απέναντι σε ένα άτομο με διαφορετικές απόψεις και αντιλήψεις. Συνεπώς, έστω και ασυνείδητα ο άνθρωπος έχει την τάση να ακολουθεί τα κοινωνικά πρότυπα για να αποφύγει τον κίνδυνο της αποξένωσης. Η έννοια της ελευθερίας καθορίζεται από το νόημα του όρου, και θα μπορούσε να χωριστεί ως πρακτική ελευθερία και ηθική ευθύνη. Σύμφωνα με το φιλοσοφικό λεξικό του Cambridge στο λήμμα που αναφέρεται στην ελεύθερη βούληση «Οι περισσότερες ερμηνείες του όρου “ελεύθερος” έχουν δυο κοινά στοιχεία. Κατ’ αρχάς η ελευθερία απαιτεί την απουσία καθορισμού ή συγκεκριμένων ειδών καθορισμού· και, δεύτερον, πράττει και επιλέγει κανείς ελεύθερα μόνο εάν κάθε προσπάθειά του, για να μιλήσουμε σωστά, είναι δική του» (Φιλοσοφικό λεξικό του Cambridge, 2011). Κάτω από αυτό το πρίσμα της ελευθερίας, οποιοσδήποτε εξωτερικός παράγοντας υποκινεί ή καθοδηγεί τις πράξεις μας, στερεί ένα μέρος της ελεύθερης βούλησης μας και της ικανότητας μας να λαμβάνουμε αντικειμενικές αποφάσεις. Η κοινωνία και οι καταναλωτικές συνήθειες συχνά οδηγούν σε ελεγχόμενες αποφάσεις για τις πράξεις μας στηριζόμενες σε συναισθήματα. Ο Σπινόζα μιλώντας για τις συναισθηματικές επιρροές είπε ότι:

«Η συναισθηματική επήρεια προς ένα πράγμα που το φανταζόμαστε ως αναγκαίο είναι, υπό ίσους όρους, εντονότερη παρά προς ένα πράγμα δυνατό ή ενδεχόμενο, ήτοι μη αναγκαίο.»

Μπαρούχ Σπινόζα, Ηθική, Περί της ανθρώπινης δουλείας, πρόταση ΙΙ εκδ. ΕΚΚΡΕΜΕΣ, Αθήνα 2009

Με άλλα λόγια ο κίνδυνος αποκλεισμού από την ομάδα, στερεί από το άτομο την ελευθερία επιλογής με βάση τις πραγματικές του επιθυμίες, προβάλλοντας τις επιθυμίες του κοινωνικού περιγύρου ως δικές του.

Πλέον ο πολίτης για να θεωρηθεί αποδεκτός από το κοινωνικό σύνολο ήταν (και είναι) υποχρεωμένος να ακολουθεί καταναλωτικές τάσεις και πρότυπα. Η ανάγκη αυτή για την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες, σε συνδυασμό με την ανάγκη αποδοχής από το

σύνολο καθιστά τον πολίτη έμμεσα δέσμιος κάποιων παρόχων, στερώντας του μέρος της ικανότητας να αποφασίζει ανεπηρέαστος και ελεύθερος από τα κοινωνικά πρότυπα.

5. Ο ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

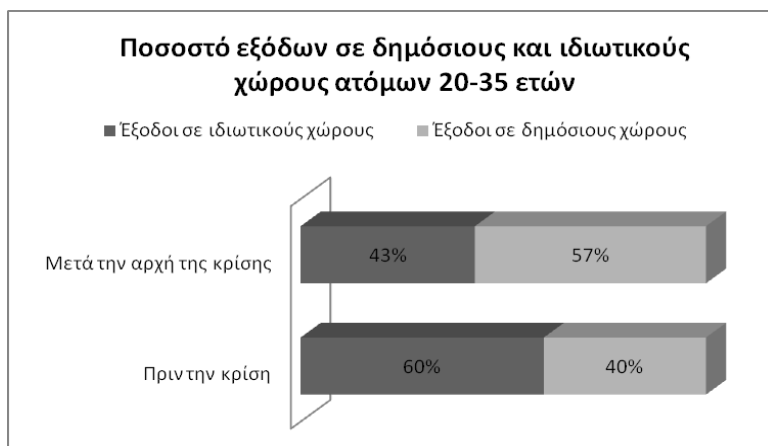
Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα οι πολίτες δρουν, καταναλώνουν και αντιδρούν με βάση κοινωνικά πρότυπα και τάσεις. Μετά την έλευση της οικονομικής κρίσης πολλοί πολίτες αναγκάστηκαν να αλλάξουν τρόπο ζωής και ως προέκταση της αλλαγής κάποιων συνήθειών τους, άλλαξαν και την στάση τους απέναντι στο δημόσιο χώρο. Πολίτες οι οποίοι είχαν συνδέσει τον όρο της διασκέδασης με καφετέριες, νυχτερινά κέντρα και μαγαζιά, περνούν πλέον περισσότερο χρόνο σε δημόσιους χώρους, που πολλές φορές συνορεύουν με τα ιδιωτικά καφέ και μπαρ. Η απώλεια της οικονομικής ευρωστίας έκανε πολλούς ανθρώπους να αναθεωρήσουν τους τρόπους διασκέδασης που επέλεγαν παλιότερα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ισχυροποίηση της ατομικής βούλησης καθώς ο πολίτης επιλέγει πλέον πιο συνειδητά που θα ξοδέψει τα χρήματά του, μη υποχωρώντας σε πρότερες μορφές διασκέδασης που ίσως επέλεγε από συμβιβασμό ή καταναλωτικές τάσεις. Σύμφωνα, επομένως, με τον ορισμό για την ελεύθερη βούληση, ότι δηλαδή η ελευθερία είναι και συνάρτηση των παραγόντων που επηρεάζουν κάθε άτομο, εφόσον οι αποφάσεις είναι περισσότερο συνειδητές και αυθόρμητες, το άτομο είναι περισσότερο συνειδητοποιημένο απ' ότι ήταν πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης και άρα περισσότερο ελεύθερο. Η ικανότητα της επιλογής του ελεύθερου χώρου δίνει στον υποβαθμισμένο δημόσιο χώρο την ευκαιρία να επανεκτιμηθεί και να διεκδικηθεί από τους πολίτες εφόσον πλέον χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο. Η δυναμική αλληλεπίδρασης των πολιτών στο δημόσιο χώρο είναι μεγαλύτερη από αυτή των ιδιωτικών χώρων αφού στο δημόσιο χώρο εκλείπουν τα απόλυτα όρια του ιδιωτικού (όπως τα τραπέζια, οι καρέκλες κ.α.). Επίσης ο δημόσιος χώρος δίνει στους πολίτες πληθώρα αστικών θεάσεων, στατικών ή μη και κατά κανόνα επιτρέπει και προωθεί την ανάπτυξη συζήτησης και προβληματισμού.

6. Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΧΩΡΙΚΑ ΔΙΠΟΛΑ

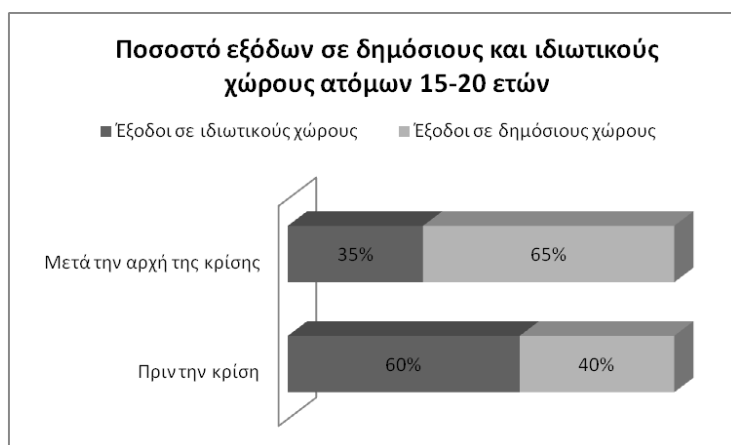
Ο δημόσιος χώρος έρχεται λοιπόν να προσφερθεί στον πολίτη για την έξοδό του. Ειδικά οι νεαρές ηλικίες (15 – 35 ετών) επιλέγουν την έξοδο και την παραμονή τους σε κάποιο δημόσιο χώρο καταναλώνοντας ποτά ή τρόφιμα που προμηθεύονται από περίπτερα ή φαστ φουντ. Ο δημόσιος χώρος επανακτά τον πρωταρχικό του ρόλο ως σημείο συνάντησης και συζήτησης, ενώ προσφέρει το πλεονέκτημα της χαλαρότητας και της αντίληψης του αστικού τοπίου. Ο όλο και αυξανόμενος αριθμός πολιτών σε δημόσιους χώρους δημιουργεί έντονα την αίσθηση της αναβίωσης ενός είδους «αρχαίας αγοράς». Δίπλα από παλαιότερα πολυσύχναστους πόλους διασκέδασης, οι πολίτες δημιούργησαν πόλους υπαίθριας συνάντησης, ουσιαστικά επανακατοικώντας και επανακατακτώντας το δημόσιο χώρο. Ο δημόσιος χώρος διεκδικείται ξανά από τους πολίτες, που καταλαμβάνουν τα αστικά κενά και επιδιώκουν την απελευθέρωση και άλλων δημόσιων χώρων.

Τρόποι διασκέδασης και συλλογικών εμπειριών επανεμφανίζονται στο δημόσιο χώρο. Μετά από σχετική έρευνα οι ηλικιακές ομάδες από 20 έως 35 προτιμούν σε ικανοποιητικό

βαθμό να καταναλώσουν καφέ, αλκοόλ ή φαγητό που αγοράζουν από περίπτερα και καταστήματα σε κάποιο δημόσιο χώρο, παρά μέσα στους χώρους των καταστημάτων, με στόχο την εξοικονόμηση χρημάτων (**Σχήμα 3**). Σημαντικός είναι επίσης ο βαθμός των ατόμων ηλικίας 15 – 20 ετών που βγαίνουν στο δημόσιο χώρο αντί να συχνάζουν στα καφέ, όπως συνέβαινε τα παλαιότερα χρόνια.

Σχήμα 3. Ποσοστό εξόδων σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους που προέκυψε μετά από επιτόπια στατιστική έρευνα σε αριθμό πενήντα ατόμων ηλικίας 20 – 35 ετών (έρευνα: Μάνος Λαουτάρης).

Σχήμα 4. Ποσοστό εξόδων σε δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους που προέκυψε μετά από επιτόπια στατιστική έρευνα σε αριθμό πενήντα ατόμων ηλικίας 15 – 20 ετών (έρευνα: Μάνος Λαουτάρης).

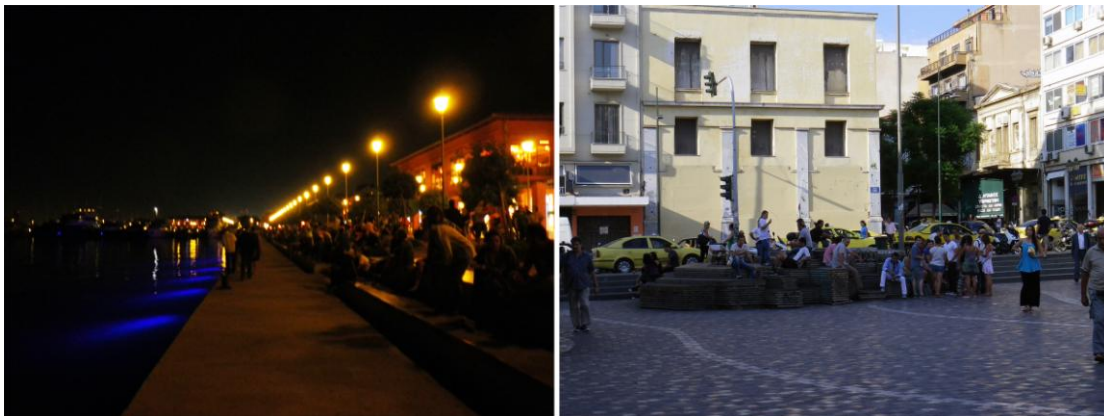
Με δεδομένο τους ήδη υπάρχοντες δημόσιους χώρους, υπάρχουν δυο είδη χώρων που αξιοποιούνται από τους πολίτες :

Η πρώτη κατηγορία είναι δημόσιοι χώροι διαμορφωμένοι κατάλληλα ώστε να συμβάλουν στην παραμονή των πολιτών σε αυτές. Τέτοιοι χώροι είναι η πλατεία στο Μοναστηράκι, στην οποία συνυπάρχουν κατασκευές που απευθύνονται στους πολίτες, όπως κάποια ξύλινα ντεκ που χρησιμοποιούνται ως παγκάκια, αλλά και άλλες κατασκευές όπως οι εξαιρετισμοί του μετρό, οι οποίοι επίσης λειτουργούν σαν πλατφόρμες για να κάθονται πολίτες αν και δεν είναι αυτός ο ρόλος τους. Άλλη περίπτωση αποτελεί η προβλήτα στον Φλοίσβο, πολλές φορές ασφυκτικά γεμάτη με τον δημόσιο χώρο να

έρχεται σε έντονη αντίθεση με τα παραπλήσια καφέ, που αρκετές φορές έχουν λιγότερο κόσμο από την προβλήτα (**Σχήμα 5**).

Η δεύτερη κατηγορία είναι δημόσιοι χώροι χωρίς συγκεκριμένες διαμορφώσεις, στις οποίες οι πολίτες αξιοποιούν τις είδη υπάρχουσες κατασκευές αλλάζοντας την χρήση τους. Τέτοια περίπτωση αποτελεί το Πασαλιμάνι στον Πειραιά, όπου ο κόσμος χρησιμοποιεί το πεζούλι που οριοθετεί το πεζόδρομο ως ένα τεράστιο παγκάκι, καθώς τα υπάρχοντα παγκάκια, που έχει τοποθετήσει ο δήμος, είναι λίγα και κατεστραμμένα. Πληθώρα κόσμου συχνάζει στο σημείο αυτό, αντί να συγκεντρώνεται στα παρακείμενα φαγάδικα, μπαρ και καφέ. Δυο άλλες περιπτώσεις αποτελούν τα βράχια, στο σημείο που έβγαλε τους λόγους του προς τους Αθηναίους ο Απ. Παύλος, τα οποία συχνά οι νέοι αποκαλούν «βραχάκια», και τα πεζούλια που υπάρχουν κατά μήκος της Διονυσίου Αρεοπαγίτου και της Αποστόλου Παύλου.

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η πλατεία Ναβαρίνου στα Εξάρχεια, επειδή είναι δημιουργημένη από τους κατοίκους της περιοχής, όμως δεν αποτελεί μέρος αστικού σχεδιασμού και οι λόγοι δημιουργίας της δεν είναι κατά μεγάλο μέρος συσχετισμένοι με την κρίση.

Σχήμα 5. Η προβλήτα του Φλοίσβου και η πλατεία Μοναστηριακίου. (φώτο: Μάνος Λαουτάρης)

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι δημόσιοι χώροι αποτελούν ένα παραμελημένο κομμάτι του αστικού χώρου. Οι πολίτες πολλές φορές στάθηκαν με αδιαφορία στην παρακμή των δημόσιων χώρων, οι οποίοι με τη σειρά τους παραχωρήθηκαν σε ιδιώτες για εκμετάλλευση. Παράλληλα η ανάγκη κοινωνικής αναγνώρισης και καταξίωσης έθεσαν αναχώματα στην δυνατότητα αυθόρμητης επιλογής των πολιτών, επηρεάζοντας την ικανότητα ελεύθερης βούλησης των τελευταίων. Η κρίση ίσως μπορεί να ιδωθεί ως μια ευκαιρία να επανακτηθεί αυτή η ελευθερία αφού πλέον οι μειωμένες οικονομικές δυνατότητες οδηγούν σε περισσότερο μετρημένες και ζυγισμένες αποφάσεις. Μια απόφαση των πολιτών είναι και η αξιοποίηση των ελεύθερων χώρων της πόλης ως επιλογή για συζητήσεις, βόλτα και διασκέδαση. Η αρχιτεκτονική καλείται να συνδράμει στην ενίσχυση των δημόσιων χώρων, που τόσο έχουν παραμεληθεί, ώστε να γίνουν κέντρα πολιτισμικής και κοινωνικής ανάπτυξης.

Ο αρχιτέκτονας, ως άτομο έχει την ευκαιρία να επαναπροσδιορίσει τη στάση του απέναντι στις κοινωνικές απαιτήσεις και να λάβει υπ' όψιν του τον προβληματισμό που

μπορεί να προκύψει από την ανάγκη πιο οργανωμένων και περισσότερων δημόσιων χώρων, εφόσον πλέον οι πολίτες «κατοικούν» τις πλατείες, τους πεζόδρομους και τα πεζούλια.

Έτσι η δημοσιονομική κρίση και οι συνέπειες της, αρνητικές κατά κόρον, ίσως μπορέσει να βοηθήσει στην αναδιοργάνωση της σκέψης των ατόμων, τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας της ελευθερίας για τον καθένα, αλλά να αποτελέσει και μια ευκαιρία ανάκαμψης των αστικών δημόσιων χώρων.

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μισέλ Φ., 2007. *Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή*, εκδόσεις Καλέντης, Αθήνα.
- Ορλάνδος Α., Τραυλός Ι., "Αγορά", *Λεξικόν Αρχαίων Αρχιτεκτονικών Όρων*, Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρία, αριθ. 94, Αθήνα 1986
- Σπινόζα Μ., 2009. *Ηθική*, εκδόσεις Εκκρεμές, Αθήνα.
- Σημαιοφορίδης Γ., 2005. *Διελεύσεις. Κείμενα για την αρχιτεκτονική και την μετάπολη*, εκδόσεις Metapolis Press, Αθήνα.
- Kapitan Tomis, "Το πρόβλημα της ελεύθερης βούλησης", *Φιλοσοφικό λεξικό του Cambridge*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2011.
- National Intelligence Council, 2012. « Global Trends 2030: Alternative Worlds», Available from: <http://www.oecd.org>
- Worldbank data, Available from: <http://data.worldbank.org>

ΠΑΜΕ ΠΛΑΤΕΙΑ; ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ «ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΩΝ» ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΝΟΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ

Δωροθέα Λούκρη¹, Σοφία Περπινιά²

1. μεταπτυχιακή φοιτήτρια του ΤΜΧΠΠΑ, της Πολυτεχνικής σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
2. μεταπτυχιακή φοιτήτρια Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα ανακοίνωση θα ασχοληθούμε με την έκφραση του κινήματος «των πλατειών» ή αλλιώς «αγανακτισμένων» στην πλατεία Συντάγματος. Αυτή η πρωτότυπη δυναμική κίνηση συλλογικής διαμαρτυρίας και διεκδίκησης φέρνει στο προσκήνιο τη δυνατότητα ανάπτυξης κοινωνικών κινημάτων στη σύγχρονη πόλη. Περιορίζοντας τη μελέτη μας στο ελληνικό παράδειγμα μελετάμε τον τρόπο και τον τόπο εκδήλωσης του εν λόγω κινήματος, την χωρική μορφή της πλατείας και ειδικότερα την πλατεία Συντάγματος, που κατέχει στρατηγική χωροθέτηση στο ιστορικό κέντρο των Αθηνών. Λαμβάνοντας υπόψη μας το χρονικό πλαίσιο εκδήλωσης του κινήματος και τα υποκείμενα που συμμετείχαν σε αυτό, αναζητούμε τη σχέση που το κίνημα ανέπτυξε με το δημόσιο χώρο της πόλης, τους μετασχηματισμούς που επέφερε σε αυτόν, αλλά και τη δυνατότητα του ευρύτερου μετασχηματισμού της πόλης ως απώτερο στόχο των κοινωνικών κινημάτων.

Λέξεις κλειδιά: *δημόσιος χώρος, κίνημα πλατείας, Σύνταγμα*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πρωτοχρονιά 2012 και το εξώφυλλο του περιοδικού TIME γράφει: «Πρόσωπο της χρονιάς 2011: ο άγνωστος διαδηλωτής». Μέσα σε μια φράση συμπυκνώνεται η πλατεία Ταχρίρ και η «άνοιξη» των αραβικών εξεγέρσεων, η πλατεία Ντελ Σολ και οι indignados της Μαδρίτης, οι φοιτητικές κινητοποιήσεις στη Χιλή, οι άγριες ταραχές με πρωταγωνιστή τη νεολαία στο Λονδίνο, το Occupy Wall Street κίνημα που βροντοφώναζε ότι είμαστε το 99% μέσα στην καρδιά του κτήνους, αλλά και το παράδειγμα του ελληνικού Μάη-Ιούνη των πλατειών.

Το κίνημα εκδηλώνεται σε μια Ελλάδα «διεθνές πείραμα» καθώς πρόκειται για μια καπιταλιστικά αναπτυγμένη χώρα-μέλος της ΕΕ, η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο της όξυνσης της καπιταλιστικής κρίσης. Έτσι η επιτυχία της στρατηγικής υπέρβασης της κρίσης προς όφελος των δυνάμεων του κεφαλαίου, αναδεικνύεται σε καθοριστικής σημασίας ζήτημα για το μέλλον συνολικά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Το 2011 η χώρα βρίσκεται ήδη υπό την επιτήρηση του ΔΝΤ, λόγω του υψηλού δημόσιου χρέους και υπογράφει το πρώτο Μνημόνιο. Εξασφαλίζει με αυτό τον τρόπο τη λήψη νέου δανείου για την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους με αντάλλαγμα όμως τη δραματική συρρίκνωση του δημόσιου τομέα, την κατάργηση των κοινωνικών παροχών και την μείωση του κόστους εργασίας, ανοίγοντας ταυτόχρονα ένα φαύλο κύκλο συνεχούς δανεισμού. Η

υπογραφή του Μνημονίου στις 5 Ιουνίου 2010 πυροδοτεί κοινωνικές διεργασίες, που εκδηλώνονται μέσα από τις ιστορικά παραδοσιακές πρακτικές διεκδίκησης του εργατικού κινήματος (διαδηλώσεις, απεργίες) και αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες εμφάνισης της πρωτότυπης μορφής του κινήματος των πλατειών, το οποίο εμφανίζεται στις 25/5 και εξαπλώνεται στις πλατείες ανά την χώρα.

2. ΤΟ «ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ» ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΘΕΤΕΙ

Το κίνημα κατά την πορεία εξέλιξής του χαρακτηρίστηκε από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης με ποικίλους τρόπους. Ανάμεσα στα πολλά ονόματα που του δόθηκαν, εμείς διαλέγουμε το «κίνημα της πλατείας», καθώς αποτελεί μια εύγλωττη συμπύκνωση της ισχυρής σχέσης που ανέπτυξε με το δημόσιο χώρο της πόλης και το νέο επικοινωνιακό νόημα που προσέδωσε σε αυτόν.

Για την αναζήτηση της παραπάνω σχέσης, αλλά και συνολικότερα την χωρική-κοινωνική προσέγγιση του κινήματος της πλατείας Συντάγματος είναι σημαντικό να αναμετρηθούμε με τα παρακάτω ερωτήματα.

α. Παραμένει στα πλαίσια της επιχειρηματικής πόλης ο δημόσιος χώρος πεδίο ανάπτυξης κοινωνικών κινήματων;

β. Ποια η σχέση που αναπτύσσουν τα κοινωνικά κινήματα με αυτόν;

γ. Αυτή η σχέση λειτουργεί ως παράγοντας μετασχηματισμού του επικοινωνιακού νοήματος του δημόσιου χώρου και του αστικού νοήματος εν γένει; Ποια είναι η διαλεκτική που συνδέει τους μετασχηματισμούς αυτούς με την κοινωνική αλλαγή;

Τα ερωτήματα αυτά, αν και προκύπτουν διαχρονικά στη μελέτη των κοινωνικών κινήματων, στα πλαίσια της «επιχειρηματικής» πόλης και του αμφισβητούμενου δημόσιου χώρου της -τόσο ως προς τη φυσική/χωρική του διάσταση, όσο και ως υποδοχέα της ανθρώπινης δραστηριότητας- ανακύπτουν ιδιαίτερη ένταση.

3. Η ΠΛΑΤΕΙΑ, Ο ΤΟΠΟΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

Η πλατεία, ως βασικό συστατικό του δημόσιου χώρου, ενταγμένη στο χωρικό-κοινωνικό πλαίσιο συμβάλλει στη συνοχή και τη λειτουργία του δομημένου περιβάλλοντος, καλύπτει κοινωνικές, πολιτικές, πολιτιστικές και οικολογικές ανάγκες, αποκτά ιδιαίτερο κοινωνικό ρόλο, ως χώρος που ανέκαθεν διαδραματιζόταν η δημόσια ζωή. Σε αντίθεση με το δρόμο, που υποδηλώνει τη συνεχή ροή και την κίνηση, η πλατεία ως «χώρος στάσης», δίνει τη δυνατότητα της συνάντησης, της επαφής και μέσω αυτής, της ουσιαστικότερης βίωσης του χώρου.

Αυτή η διαδικασία της βίωσης την μετατρέπει από χώρο σε τόπο. Τι είναι όμως αυτό που διαφοροποιεί το χώρο από τον τόπο; «Ο χώρος είναι αφηρημένη γεωμετρική έννοια που αξιολογείται με κριτήριο τη χωρητικότητά του, τη δυνατότητά του σε περιεκτικότητα. Όσο ο χώρος γεμίζει ανθρώπους, με τις δραστηριότητές τους, συναισθήματα, οράματα, προσδοκίες, όνειρα, όσο είναι γεμάτος με τα αποτελέσματα της δραστηριότητας των ανθρώπων, γεμάτος αντικείμενα που αφήνει ο καθένας στο πέρασμά του, τότε αυτός γίνεται τόπος» (Δουκέλλης, 2005).

Με την εκδήλωση του κινήματος των πλατειών, το οποίο αποτελεί και το αντικείμενο μελέτης μας, αναδεικνύονται οι λανθάνουσες επικοινωνιακές δυνατότητες του δημόσιου χώρου στην σύγχρονη πόλη και ο καθοριστικός παράγοντας της ανθρώπινης δραστηριότητας στην ενεργοποίησή τους. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει και η Η. Arendt, «Παρά το γεγονός ότι διέπεται (ο δημόσιος χώρος) από νόμους και κανόνες συμπεριφοράς, είναι χώρος ανοιχτός, δυνάμει οικειοποιήσιμος και μέσα από τη λειτουργία του, δικαιώνει το ρόλο της πόλης ως πυρήνα συνύπαρξης, επικοινωνίας και

συναναστροφής» (Arendt, 2009). Η ενεργοποίηση αυτή δυνητικά αποκτά αναπάντεχη δυναμική σε μια κατεύθυνση συνολικού κοινωνικού μετασχηματισμού. Αυτό επισημαίνει ο David Harvey θέλοντας να αναδείξει το ρόλο του χώρου της πόλης, στον αντίποδα απόψεων που τον υποβαθμίζουν, σημειώνοντας ότι η ταξική εκμετάλλευση δεν περιορίζεται στο εργοστάσιο, αλλά απλώνεται στο χώρο που ζουν οι εργαζόμενοι άνθρωποι, δηλαδή στην πόλη. Ως εκ τούτου ο αγώνας στην πόλη παραλαμβάνει ταξικό περιεχόμενο και δυνητικά αντικαπιταλιστικό προσανατολισμό (Harvey, 2013).

Στην Ελλάδα τον Ιούνη του '11 η Πλατεία Συντάγματος αποτέλεσε το συμβολικό κέντρο των κοινωνικών διεργασιών. Και ίσως κανένα άλλο σημείο δεν ήταν τόσο προνομιακό έδαφος για την εκδήλωση των κοινωνικών διαθέσεων. Σε αυτό συνέβαλαν διάφοροι παράγοντες που σχετίζονται και με την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της πλατείας Συντάγματος.

4. Η «ΕΘΝΙΚΗ» ΠΛΑΤΕΙΑ / Η ΠΛΑΤΕΙΑ «ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ»

Η πλατεία Συντάγματος, η «εθνική πλατεία» όπως έχει χαρακτηριστεί, είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη διαμόρφωση της Αθήνας ως πόλης – πρωτεύουσας του νεοϊδρυθέντος ελληνικού κράτους στις αρχές του 1830. Μελετώντας κανείς την εξέλιξη της πλατείας, ως αρχιτεκτονική μορφή και ως σημείο στον πολεοδομικό χάρτη της Αθήνας, μπορεί να κατανοήσει την εξέλιξη της ίδιας της πόλης. Χαρακτηριστικά για τις πλατείες Συντάγματος και Ομόνοιας, ο Ι. Καρύδης αναφέρει ότι αποτελούν «τα βασικά γραμματικά στοιχεία για την κατανόηση του συντακτικού συγκρότησης και εξέλιξης του Αθηναϊκού χώρου, ιδιαίτερα για την περίοδο του 19ου αιώνα» (Καρύδης, 1991).

Η δημιουργία της πλατείας «Ανακτόρων» –όπως ήταν το αρχικό της όνομα- αφορά στην ανέγερση στο ανατολικό τμήμα της των Βασιλικών Ανακτόρων και συνολικά αποτελεί μια συμβολική έκφραση της υπό διαμόρφωση νέας αστικής, εθνικής συνείδησης, αλλά και μιας ταυτότητας συνδεδεμένης με τις έννοιες Κράτος, Έθνος, Βασίλειο, Κυβέρνηση. Η επιλογή της τοποθεσίας των Βασιλικών Ανακτόρων στην περιοχή του «Εξέχωρου» στο διάσελο Λυκαβηττού –Ακροπόλεως, αν και υπαγορεύτηκε από λόγους τοπογραφικούς, κλιματικούς και αφορούσε στην ήδη διαμορφωμένη κοινωνική διαστρωμάτωση της πόλης (Σαρηγιάννης, 2000), ανταποκρίνονταν ταυτόχρονα και στη φυσιογνωμία που ήθελαν να προσδώσουν στην πόλη, ως φορέα εθνικών ιδανικών.

Στην πορεία των χρόνων η πλατεία Συντάγματος γνώρισε ποικίλες αναμορφώσεις που άλλαξαν τη φυσιογνωμία της. Ωστόσο η αρχιτεκτονική μορφή με το σχεδόν κυκλικό σχήμα που παραπέμπει στο «κατώφλι» των πάλαι ποτέ ανακτόρων, σήμερα κοινοβουλίου διατηρούνται προσδίδοντάς της έντονο πολιτικό χαρακτήρα. Παρατηρώντας τέλος τη διαφοροποίηση των επιπέδων μεταξύ του «πάνω» και «κάτω» τμήματος της πλατείας σε σχέση με τη λεωφόρο Αμαλίας διαπιστώνεται μια σταδιακή απομάκρυνση της πλατείας, ως χώρο συγκέντρωσης και στάσης, από τη Βουλή και μια σταδιακή σκλήρυνση των ορίων. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η πρόσβαση στον χώρο της Πλατείας γίνεται μέσω κλιμακοστασίων στις βυθισμένες πλευρές, ενώ μόνο μία πρόσβαση είναι στο ίδιο επίπεδο με τον δρόμο, στην οδό Φιλελλήνων.

Εκτός από την κυρίαρχη αφήγηση της «επίσημης εθνικής πλατείας», στη συλλογική μνήμη η πλατεία Συντάγματος διεκδικεί μια άλλη νοηματοδότηση, ως σημείο αναφοράς στην σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας και τόπος έκφρασης των λαϊκών διεκδικήσεων. Εύστοχα διατυπώνει ο Ι. Καρύδης την άποψη ότι «Ο άξονας Ομόνοια-Πανεπιστημίου - Σύνταγμα, έπαιρνε τις διαστάσεις ενός κοινωνικού/δημόσιου χώρου, που λειτουργούσε σαν βαρόμετρο της εκάστοτε πολιτικής συγκυρίας [...] Ίσως δεν είναι υπερβολικό, να ισχυριστεί κανείς, ότι όλη η ιστορία της νεότερης Αθήνας, βρίσκεται εκεί, σ' αυτές τις λίγες εκατοντάδες μέτρα, από τη μία πλατεία στην άλλη» (Καρύδης, 1991). Η

επισημάνση αυτή έχει ενδιαφέρον αν ειδωθεί συγκριτικά με τον τόπο εκδήλωσης του αντίστοιχου κινήματος σε άλλες πόλεις του πλανήτη. Το ελληνικό παράδειγμα με την κατάληψη της πλατείας Συντάγματος, μιας πλατείας αμφίρροπα φορτισμένης και ταυτόχρονα σημείο αναφοράς στην πολεοδομική-ιστορική εξέλιξη της πόλης, διαφέρει από άλλα παραδείγματα όπως από αυτό του Occupy Wall Street, που εκδηλώθηκε σε ένα χώρο εξ ορισμού εχθρικό προς το λαό.

Σήμερα η πλατεία αποκτά χαρακτηριστικά «πλατιού δρόμου» (πλατύς δρόμος είναι η γλωσσική ρίζα της λέξης πλατεία) και μετατρέπεται καθημερινά σε πεζόδρομο με έντονη κινητικότητα που λειτουργεί σαν κόμβου για τη σύνδεση των υποπεριοχών του κέντρου της Αθήνας. Η στρατηγική της χωροθέτηση στο κέντρο της Αθήνας –που συγκεντρώνει ένα τεράστιο εύρος διαβαθμισμένων κοινωνικά δραστηριοτήτων και ομάδων- συμβάλει στην ανάδειξη τόσο της πλατείας, όσο και της ευρύτερης περιοχής σε πεδίο κοινωνικής όσμωσης και έκφρασης της πολιτικής αμφισβήτησης και διαπάλης.

5. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

Ένα κάλεσμα στο δημοφιλές μέσο κοινωνικής δικτύωσης facebook ήταν αρκετό ώστε να γεμίσει η πλατεία Συντάγματος το ίδιο κιόλας απόγευμα. Το ιδιότυπο αυτό κάλεσμα δεν αποτελεί ελληνική πρωτοτυπία, αλλά κοινός τόπος των αντίστοιχων εκφάνσεων του κινήματος των πλατειών ανά τον κόσμο. Αν και αυτή η επαναληψιμότητα ερμηνεύεται από το πλεονέκτημα της άμεσης διάχυσης της πληροφορίας, που παρέχει το Διαδίκτυο, αλλά και την εξοικείωση διευρυμένων τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας με τις νέες τεχνολογίες, το ερώτημα παραμένει. Γιατί στον ψηφιακό χώρο και όχι στο φυσικό δημόσιο;

Ένας σημαντικός παράγοντας είναι η υποβάθμιση της δημόσιας ζωής, που αποτελεί άμεση συνέπεια του ακρωτηριασμού του επικοινωνιακού νοήματος του δημόσιου χώρου στην επιχειρηματική πόλη και συμβάλλει στην υποκατάσταση της δημόσιας συζήτησης στον εικονικό ψηφιακό χώρο και στην επιλογή της αποχής από τη συλλογική δράση. Στην αμφισβήτηση της αναγκαιότητας ύπαρξης του φυσικού δημόσιου χώρου της πόλης συντείνουν θεωρίες που μιλούν για την απούλοποίηση της πόλης και το «τέλος» του φυσικού δημόσιου χώρου της, και που αναζητούν στην προοπτική υπέρβασης του υλικού δημόσιου χώρου μια νέα απούλοποιημένη δημόσια ζωή. Στο σημείο αυτό θα συμφωνήσουμε με τον Paul Virillio που υποστηρίζει ότι η εικονική δημοκρατία αποσπασμένη από την υλικότητα του δημόσιου χώρου και στερημένη από τη φυσική παρουσία των άλλων σηματοδοτεί μια κοινωνία που βαδίζει προς τον ολοκληρωτισμό, προς ένα τεχνικό, φουτουριστικό φασισμό (Αθανασίου, 2000).

Το κίνημα των πλατειών, με τον τρόπο εμφάνισης και διάδοσής του, δημιουργεί του όρους αναίρεσης των παραπάνω θεωριών, αφού αναγνώρισε ως καθοριστικό παράγοντα τη φυσική παρουσία των συμμετεχόντων στο δημόσιο χώρο της πόλης, αναγνωρίζοντας αυτό ως τον καθοριστικό παράγοντα, και ανέδειξε ότι η σχέση μεταξύ του φυσικού δημόσιου χώρου και του ψηφιακού χώρου, δεν είναι σχέση αντίθεσης, αλλά συμπληρωματική.

6. Ο ΧΩΡΟΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΤΟΠΟΣ

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο δημόσιος χώρος, ως ύπαρξη και μόνο, δεν έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί κοινωνικές δραστηριότητες. Είναι οι κοινωνικές σχέσεις και διεργασίες και η διαλεκτική που αυτές αναπτύσσουν με το φυσικό δημόσιο χώρο της πόλης, που μετατρέπουν το δημόσιο χώρο της πλατείας -έστω και παροδικά σε χώρο κοινωνικό. Οι έννοιες του δημόσιου χώρου ως φυσικό χώρο και του κοινωνικού δεν

ταυτίζονται. Όπως σημειώνει ο Δημήτρης Κωτσάκης: «Ο φυσικός χώρος εμπεριέχεται στον κοινωνικό. Ο κοινωνικός χώρος αναδύεται από το φυσικό, τον εμπεριέχει και τον αναπαράγει», δηλαδή ο δημόσιος χώρος λειτουργεί ως κοινωνικός υπό προϋποθέσεις (Κωτσάκης, 2008).

Σύμφωνα με τον Lefebvre η μετασχηματιστική δύναμη της αλλαγής της αστικής ζωής και του αστικού νοήματος, ενυπάρχει στην κατάργηση των διαχωρισμών στη σχέση «καθημερινή ζωή- γιορτή, καθημερινότητα – ελεύθερος χρόνος» και στην κατάργηση των διαχωρισμών τους (Lefebvre, 2007). Ο χαρακτήρας της «γιορτής» στο κοινωνικό κίνημα που μελετάμε συμπυκνώθηκε στην αίσθηση πρωτόγνωρης ευφορίας που δημιουργεί η μαζική έκφραση της αγανάκτησης, και ανέδειξε παράλληλα την ανάγκη επικοινωνίας στη σύγχρονη πόλη. Το κίνημα της πλατείας, με τον τρόπο που εισέβαλε στο δημόσιο χώρο της πόλης, έστω και παροδικά αναδιαμόρφωσε τους όρους της παραπάνω σχέσης και επαναπροσδιόρισε την ταυτότητα της πλατείας, μετατρέποντας της σε χώρο κοινωνικό. Έστω και παροδικά η πλατεία γίνεται εκείνος ο κοινός τόπος στον οποίο η ετερόκλητη ομάδα ατομικοτήτων- «ατόμων χαμένων στον χώρο» (Castells, 1991), συγκροτεί μια νέα κοινότητα στη βάση κοινής συλλογικής ταυτότητας.

Σε επίπεδο λόγου, ήδη από τις πρώτες μέρες εμφάνισης του κινήματος, η πλατεία Συντάγματος «χάνει» τον τοπικό της προσδιορισμό και αναφέρεται ως «Πλατεία». Πρόκειται για μια αναφορά που σε συνδυασμό με το σύνθημα που είχε υιοθετηθεί «Δε φεύγουμε, εάν δεν φύγετε», υποδηλώνουν την οικειοποίηση του χώρου από τα *υποκείμενα του κινήματος* και την έντονη βιωματική σχέση που έχουν αναπτύξει με αυτόν. Ανώτερη έκφραση αυτής της βιωματικής σχέσης αποτέλεσε η κατασκήνωση. Μια κίνηση που έσπασε τα όρια ιδιωτικού - δημόσιου και έφερε τον ιδιωτικό-προσωπικό χώρο στο δημόσιο, όχι με την έννοια της άρνησης του προσωπικού, αλλά με την έννοια της βίωσης του δημόσιου ως προσωπικού. (Κωτσάκης, 2008)

Μέσα από αυτή την κοινότητα και τις συλλογικές διαδικασίες που ανέδειξε, η πλατεία απέκτησε φωνή και ο δημόσιος λόγος απελευθερώθηκε, αρθρώνοντας τη γενική αίσθηση «δεν πάει άλλο», σε μια διαδικασία μετασχηματισμού του χώρου της πλατείας, σε χώρο πολιτικό. Η συμμετοχική δράση και η συλλογική συνείδηση που προέκρινε η κοινότητα στη λειτουργία της, με κυρίαρχη τη διαδικασία της Συνέλευσης, ενίσχυσαν τη δημόσια δραστηριότητα και αναγέννησαν το δημόσιο χώρο, ως υποδοχέα και πυκνωτή της δημόσιας ζωής. Ο πολιτικός χαρακτήρας ωστόσο του χώρου δεν περιορίζεται σε στιγμές (διαδικασία Συνέλευσης), αλλά απλώνεται στη διάρκεια της κινητοποίησης, καθώς είναι η ίδια η διαφορετική καθημερινότητα που καθιστά τον χώρο πολιτικό.

7. ΔΡΟΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη μας για το κίνημα των πλατειών, τους μετασχηματισμούς που επέφερε στον χώρο της πόλης και του αστικού νοήματος, θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική παρουσίαση του υποκειμένου του κινήματος. Οι «αγανακτισμένοι» των πλατειών εμφανίζουν μια ετερογένεια ως προς την κοινωνική τους σύνθεση και την ιδεολογική τους αναφορά. Αυτό το χαρακτηριστικό συναντάται στα κινήματα που αναπτύχθηκαν την περίοδο της μετανεωτερικότητας, σαν αποτέλεσμα της κρίσης των παραδοσιακών ταυτοτήτων, αλλά και των ποιοτικών τομών στο επίπεδο της παραγωγής με βασικό στοιχείο την κινητικότητα, ευελιξία του εργατικού δυναμικού.

Η ετερογένεια στη συγκρότηση του υποκειμένου, αποκτά αποτύπωση στον χώρο και αποκρυσταλλώνεται στην ύπαρξη των «δύο πλατειών», στην «πάνω» πλατεία και στην «κάτω». Στην πρώτη συγκεντρώνονται ομάδες ατόμων με πρωτόλεια πολιτικά χαρακτηριστικά που επιχειρούν με ευφάνταστες χωρικές πρακτικές να αποκαθλώσουν συμβολικά το κτήριο της Βουλής, ενώ στη δεύτερη το πιο πολιτικοποιημένο κομμάτι του

κινήματος, μέσα από τη διαδικασία της Συνέλευσης, αναζητά ένα νέο μοντέλο μαζικής, πολιτικής μάχης και ενοποίησης των «από κάτω». Ο σπόρος μιας άλλης Δημοκρατίας, μιας δημοκρατίας που αμφισβητεί την κυρίαρχη λογική ανάθεσης και το υπάρχον μοντέλο αντιπροσώπευσης γεννιέται, ψηλαφώντας μια διαφορετική προοπτική για την ανθρωπότητα.

Η «πολυσυλλεκτικότητα» του υποκειμένου, αλλά και η απουσία με συγκροτημένο τρόπο πολιτικών συλλογικοτήτων ήταν που επανέφερε στο πεδίο της πολιτικής συζήτησης τη θεωρία του «πλήθους», των Negri και Hardt ως το νέο υποκείμενο της κοινωνικής αλλαγής, που θα αντικαταστήσει την εργατική τάξη. Μια τέτοια οπτική μπορεί να καταλήξει στην υποτίμηση των ιστορικών/παραδοσιακών θεσμών οργάνωσης του εργατικού κινήματος και του ρόλου των χώρων παραγωγής ως πεδία ταξικής αντιπαράθεσης. Στο ερώτημα αν είναι η πόλη ή οι χώροι εργασίας το πεδίο της ταξικής διαπάλης και αναμέτρησης, στο ερώτημα αν είναι η πόλη ή οι χώροι εργασίας είναι το πεδίο της ταξικής διαπάλης και αναμέτρησης, ο Harvey προσεγγίζει την πόλη ως σύνολο και τα υποκείμενα που παράγουν την αστικοποίηση ως δημιουργούς του κοινωνικού πλούτου, και ορίζει τελικά το δικαίωμα στην πόλη, σαν την αναζήτηση του ελέγχου σε αυτό που η εργατική τάξη έχει παράξει (Harvey, 2011).

8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάγνωση της εμφάνισης του κινήματος των πλατειών, στις συνθήκες της σύγχρονης πόλης, είναι μια απόδειξη της δυνατότητας του δημόσιου χώρου να αποτελεί το πεδίο ανάπτυξης των κοινωνικών κινήματων. Ο δημόσιος χώρος παρά τα χαρακτηριστικά που προσλαμβάνει και τους νόμους που τον διέπουν, αποτελεί πεδίο ανοιχτό, εν δυνάμει οικειοποιήσιμο, που με την χρήση και τη λειτουργία του αναδεικνύει τον χώρο της πόλης ως το υλικό περιβάλλον της δημόσιας σφαίρας. Στον αχανή «χώρο των ροών» (Castells, 1991) που συνθλίβει την έννοια του τοπικού και τη δυνατότητα ανάπτυξης βιωματικής σχέσης με τον χώρο, να τον οικειοποιούνται και να αποδίδουν εκ νέου νόημα σε αυτόν.

Η πόλη λοιπόν προβάλλει όχι μόνο ως το πεδίο ανάπτυξης κοινωνικών και πολιτικών αγώνων, αλλά αποτελεί το διαφιλονικούμενο αντικείμενο των κυρίαρχων και κυριαρχούμενων τάξεων. Πιο συγκεκριμένα στο κίνημα της πλατείας Συντάγματος, η επίσημη Βουλή των «από πάνω», και η αντιπαραθετική σε αυτή «βουλή» των «από κάτω», συγκροτούν ένα δίπολο που έχει και χωρική υπόσταση. Αυτή η διπολικότητα επιβεβαιώνει την αμφισβητούμενη σήμερα κοινή συνθήκη της πόλης ως πεδίο άσκησης πολιτικής με διπλό τρόπο (Castells 1991). Αυτή η διπολικότητα ανταποκρίνεται και στο επίπεδο της συλλογικής μνήμης που έχει ιδιαίτερη σημασία στη διαδικασία ενεργοποίησης του επικοινωνιακού νοήματος του δημόσιου χώρου. Στο κίνημα των πλατειών ανακαλείται στη συλλογική μνήμη η πλατεία ως τόπος ελευθερίας των πολιτών, και ειδικότερα στο Σύνταγμα η διπλή φόρτιση της συγκεκριμένης πλατείας, ως τόπος άσκησης εξουσίας και ως τόπος αγώνα.

Το ζήτημα τέλος του κοινωνικού μετασχηματισμού που δένεται άρρηκτα με το μετασχηματισμό της ζωής στην πόλη, αποτελεί σήμερα αναγκαίο επίδικο των κοινωνικών αγώνων. Στο κίνημα της πλατείας Συντάγματος το ζήτημα αυτό αν και προσεγγίστηκε δεν εκπληρώθηκε καθ' ολοκληρία. Η μετασχηματιστική δυναμική που αναδείχθηκε δεν κατάφερε να διεισδύσει συνολικά στις πτυχές της ανθρώπινης δραστηριότητας και να αλληλεπιδράσει με την καθημερινότητα στους χώρους εργασίας, στους χώρους εκπαίδευσης. Παρέμεινε ένα δημιουργικό «διάλειμμα» στην καθημερινότητα. Ωστόσο αυτή η πρόσκαιρη αλλαγή της ζωής στην πόλη άφησε πίσω της παρακαταθήκες, όπως είναι η πληθώρα πρωτοβουλιών γειτονιάς, που επακολούθησαν και αναδεικνύουν μια νέα ποιότητα στην σχέση κατοίκου-πόλης και τρόπου βίωσης του αστικού χώρου.

Κλείνοντας επανερχόμαστε στο ζητούμενο που μένει ανοιχτό για τα κινήματα αλλά και για την συζήτηση για το χώρο και την πόλη. Αν όντως η πόλη, όπως είχε πει ο αστικός κοινωνιολόγος R.Park, είναι η πιο συνεπής και συνολική, η πιο επιτυχημένη προσπάθεια του ανθρώπου να ανακατασκευάσει τον κόσμο στον οποίο ζει ώστε να συμφωνεί περισσότερο με τις επιθυμίες της καρδιάς του, αν είναι ο κόσμος που κατασκεύασε ο άνθρωπος και ο κόσμος στον οποίο είναι στο εξής καταδικασμένος να ζει, τότε έμμεσα, και χωρίς καμία σαφή αίσθηση της φύσης της αποστολής του, φτιάχνοντας την πόλη ο άνθρωπος ξαναέφτιαξε τον εαυτό του. (Harvey,2013). Με αυτή τη λογική, η διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη είναι ταυτόσημη διαδικασία με αυτή του επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών σχέσεων, του πολιτισμού, της καθημερινότητας ή όπως σημειώνει ο Harvey το δικαίωμα στην πόλη ισοδυναμεί με το δικαίωμα να αλλάξουμε συλλογικά τους εαυτούς μας.

9. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arendt H., 2009. Η ανθρώπινη κατάσταση, Αθήνα: Γνώση
- Castells M., 1991. The informational city, New York City: John Wiley and Sons Ltd
- Harvey D., 2011. «Οι αστεακές καταβολές των οικονομικών κρίσεων», Available from: <http://encounterathens.wordpress.com/tag/david-harvey/>
- Harvey D., 2013. Εξεγερμένες Πόλεις, από το δικαίωμα στην πόλη στην επανάσταση της πόλης, Αθήνα: ΚΨΜ
- Lefebvre H., 2007. Δικαίωμα στην Πόλη, χώρος και πολιτική, Αθήνα: ΚΟΥΚΙΔΑ
- Αθανασίου Ε., 2000. «Εικονικές πλατείες στο παγκόσμιο χωριό, σενάρια για το μέλλον του δημόσιου χώρου», Η αρχιτεκτονική ως τέχνη
- Δουκέλλης Π., 2005. Το ελληνικό τοπίο. Μελέτες ιστορικής γεωγραφίας και πρόσληψης του τόπου, Αθήνα: Εστία
- Καρύδης Δ., 1991. Ανάγνωση πολεοδομίας, η κοινωνική σημασία των χωρικών μορφών, Αθήνα: ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ
- Κωτσάκης Δ., 2008. Ανθρώπινη Επικοινωνία και Χώρος, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ
- Σαρηγιάννης Γ., 2000. Αθήνα 1830-2000, Εξέλιξη, Πολεοδομία, Μεταφορές, Αθήνα: ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ